

SZÉTESIK-E AZ EURÓPAI UNIÓ?

A válság hatása az euroszkepszisre és a tagállamok közötti konfliktusokra

POLITICAL CAPITAL
POLICY RESEARCH & CONSULTING INSTITUTE

2013. május

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Political Capital Policy Research and Consulting Institute
H-1082 Budapest, Futó utca 47-53.

Telefon: +36 1 430 66 99
Email: info@politicalcapital.hu

A tanulmányt a Friedrich Ebert Stiftung támogatta.

Tartalomjegyzék

Bevezető	4
Összefoglaló: az uniós szolidaritás gyengülésének két fő oka	4
A válság	4
A válságkezelés	5
Válság: kinek az alkonya?	6
Társadalmi vélekedések az európai integráció jövőjéről	9
Bővítés	9
Munkaerő-bevándorlással kapcsolatos félelmek	12
Társadalmi vélekedés az európai uniós tagság előnyösségéről	13
Van-e élet az EU-n kívül?	15
Segélycsomagok és erősödő ellentétek a tagállamok között	16
Németország: csökkenő összeurópai elkötelezettség?	18
Németország vezető szerepe...	18
...és ebből eredő érdeke és felelőssége	19
Politikai cselekvés és közhangulat szétválása	20
Európa-kritikus hangok a politikában	25
Következtetések	25
Erősödő Kelet-ellenesség: a holland és a brit példa	26
Az euroszkepszis erősödése Kelet-Közép-Európában és a magyar eset	31
Lengyelország	32
Szlovákia	32
Csehország	33
Magyarország	34

Bevezető

Az utóbbi időszakban készült felmérések és vizsgálatok arra utalnak, hogy Európa-szerte visszaesett mind az Európai Unióba (EU) vetett általános bizalom szintje, mind a bővítés iránti elkötelezettség, mind az integráció jelenlegi szintjével való elégedettség. Az EU iránti elkötelezettség az utóbbi negyedszázad legmélyebb pontjára került, és a tagállamokat egyre nagyobb árkok választják el egymástól: erősödnek az északi és a déli, illetve a keleti és a nyugati országok közötti konfliktusok.¹

Előző tanulmányunkban² arról írtunk, hogy az erős uniós identitás hiánya sérülékennyé teheti az integrációt. Jelen tanulmányunk, az előző folytatásaként, elsősorban azt a kérdést feszegeti, hogy az uniós identitás hiányából is fakadóan hogyan képesek az EU gazdasági-politikai válságjelenségei a korábbinál sokkal nagyobb mértékben aláásni a tagállamok közötti szolidaritást, illetve kiélezni a tagállamok, a „centrum” és a „periféria” konfliktusait.

Összefoglaló: az uniós szolidaritás gyengülésének két fő oka

Az integrációval kapcsolatos általános kiábrándultság két fő tényezőnek tulajdonítható: a válságnak és a válságkezelésnek. Az előbbi inkább a kulturális jellegű, az utóbbi a materiális-újraelosztással kapcsolatos ellentéteket hozta felszínre.

A válság

- Az Unió (és különösen az eurózóna) mély gazdasági válságának eredményeképpen az eddigi legkomolyabb politikai krízisével éli meg. Azerős (pl. egzisztenciális, munkahelyi fenyegetettséggel járó) válságok pedig könnyen felerősítik a kulturális természetű konfliktusokat. A fenyegetéssel járó válságok idején a közösségek (adott esetben a nemzeti közösségek) tagjai rendszerint a hagyományos kulturális szokásmintákba és hagyományokba kapaszkodnak³. A kulturális hagyományok részét képezik azok az előítéletek és sztereotípiák is, amelyeket Európa egyes nemzetei vagy régiói más nemzetekről vagy régiókról kialakítanak. A válság kapcsán azt tapasztalhatjuk, hogy a korábban is létező sztereotip vélekedések (pl. „a déliek lusták”; az „északiak ridegek és szívtelenek”) nem csak újraélednek, de politikai szintre is emelkednek. Ezzel is (de hangsúlyozottan nem csak ezzel) függ össze, hogy az elmúlt években Európa több országában (például Görögországban, Franciaországban, Svédországban, Magyarországon) a radikális jobboldali erők előretörését tapasztalhatjuk — ezen erők ugyanis az előítéletek erejére is építenek. Úgy tűnik, hogy a radikális jobboldal egyes országokban (de nem mindenhol, lásd például a legutóbbi holland választások példáját) profitálni tudott a pénzügyi-gazdasági válság negatív hatásai, illetve az azokra adott kormányzati intézkedések nyomán megnövekedett lakossági elégedetlenségből, mely ráépült az Európában eleve meglévő kulturális konfliktusokra.

1 Daniel Debony: EU NO, EURO YES? EUROPEAN PUBLIC OPINIONS <http://www.eng.notre-europe.eu/media/publicopinioneuCrozonecrisis-debomy-ne-jdi-mar13.pdf>

2 Nemzeti és/vagy európai identitás? Önazonossági kérdések és hatásuk az integráció jövőjére. Political Capital Institute-Friedrich Ebert Stiftung, 2013 április.

3 Id. pl. Jost, J. T.; Glaser, J.; Kruglanski, A. W.; Sulloway, F. (2003a). A politikai konzervativizmus mint motivált társas megismerés. In: Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája. Osiris kiadó, Budapest, 525-617.

- Nemcsak arról van szó tehát, hogy erősödik az Európán kívüli (dominánsan muszlim) bevándorlókkal szembeni kulturális averzió, illetve az csatlakozni kívánó balkáni tagállamok jelentette identitásfenyegetettség-érzés, hanem arról is, hogy a jelenlegi tagállamok közötti kulturális ellenérzések erősödnek fel. A mostanihoz hasonló válságok erős státusz- és identitásvesztéssel is járnak, a déli és keleti államokkal szembeni előítéletek pedig egyfajta gyógyírként is szolgálnak erre a kedvezőtlen helyzetre. Az olykor lekicsinylő, lesajnáló sztereotípiákraszüksége is van a Nyugat és az Északállampolgárainak ahhoz, hogy fenntarthassák önképüket: mint a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlettség legmagasabb fokát képviselő nemzetek. Ezek a konfliktusok így valójában segítenek abban, hogy helyreállítsák a Nyugat megtépzott önértékelését és identitását. Márpedig erre Európa fejlettebb részének sok szempontból szüksége is van: a 2008-ban kezdődő, Európa gazdaságát megrengető, és egyes keleti „sikerállamok” (Kína, India) versenyképességi előnyét növelő válság tovább rontotta Európa világpolitikai és világgazdasági pozícióját. A „Fejlett Nyugat” polgárai és politikusai számára ezzel pedig még hangsúlyosabbá vált annak igénye, hogy ha már a kontinentális versengésben kevés a biztató trend, saját nemzeteiket pozitívan különböztethessék meg legalább Európán belül, a „Kelet” és a „Dél” államaitól. Mindez azon országokban vált látványossá (pl. Nagy-Britannia és Hollandia), ahol a kelet-európai bevándorlókkal szemben egyes politikai erők szervezett kampányt indítottak.
- Biztató fejlemény ugyanakkor, hogy Európában továbbra is egyértelműen többségben vannak azok, akik az Unióban képzelik el az ország jövőjét, és hogy az EU centrumában (leginkább Németországban) a bizalom visszaesése ellenére is megmaradt az integráció támogatottsága.

A válságkezelés

- A válságkezelés felerősítette az uniós javak elosztásával kapcsolatos kérdéseket (milyen célra, milyen országnak, mennyit?) és az ezek körüli konfliktusokat Európa-szerte. Az eurozóna tagjainak juttatott mentőcsomagokkal kapcsolatos viták jelentős része arról szólt, hogy maguk a kimentett országok „megérdemlik-e”, hogy megmentse őket, illetve az alkalmazott megoldások egyáltalán célravezetőek-e. A legfejlettebb gazdaságú, nettó befizető nyugati országok körében felerősödött az új tagállamokkal szembeni jóléti sovinizmus: az abból fakadó félelem, hogy az új, illetve a bajba került tagállamokkal kapcsolatos „gondoskodás” és újraelosztás végső soron a befizető országok lakosainak anyagi biztonságát és jólétét fenyegeti. A periféria országainak viszont a rájuk kényszerített megszorítások miatt Európa centrumával szemben erősödtek az ellenérzései. Röviden: mind a hitelező, mind a hitelfelvevő országok lakosai áldozatnak érzik magukat.
- Az újabb és újabb kedvezőtlen fordulatokban bővelkedő válságkezelés (melynek eredménye ráadásul csak az elkövetkező években mutatkozik majd meg) megkérdőjelezi az EU szervezetrendszerének alkalmasságát és döntéshozóinak kompetenciáját is, amit az unióellenes mozgalmak retorikai szinten maximálisan ki is aknáznak.
- A válságkezeléssel kapcsolatos (főképp Németországban készített) közvélemény-kutatási eredményekből egyértelműen látszik, hogy a választók a centrum országaiban elutasítják azokat a válságcsomagokat (pl. Görögország), amely áldozatot kíván a segítséget nyújtó országok adófizetőitől, és azokat részesítik előnyben (Ciprus), ahol a terheket azok is viselik, akik a bajt

előidéztek. Ez a tendencia annak ellenére is kijelölheti a jövőbeni mentőcsomagok irányát, hogy a ciprusi mentőcsomag rengeteg jogos kritikát vont maga után (például: sérült a magántulajdon „szentsége” és az emiatti félelem tovagyűrűző hatásai egyelőre kiszámíthatatlanok).

- A válságkezelés Kelet-Európa egyes országában is erősítette a más tagállamokkal szembeni előítéleteket és az euroszkepszt. Míg Szlovákiában (amiatt is, mert az országnak hozzá kellett járulni a jóval magasabb életszínvonalú Görögország mentőcsomagjához) ez inkább a „jóléti sovinizmussal”, Magyarországon inkább a Budapest és Brüsszel közötti konfliktusokkal magyarázható. Érdekes ugyanakkor, hogy a közvélemény hasonló irányú változásai mellett (csökkenő bizalom az EU-ban), a kormányerők éppen ellenkező irányú mozgást mutatnak: míg Orbán Viktor eurobarátból euroszeptikus politikussá vált, Robert Fico második kormányzása során került jóval közelebb az EU-hoz.

Válság: kinek az alkonya?

A válság és a válságkezelés az EU politikai folyamataiban is egyértelmű és azonnal érzékelhető változásokat eredményez:

- 1. Az Unióval szembeni elutasítás terjedése a közvéleményben.** A kutatások (erről lásd bővebben a következő fejezetet) egybehangzóan arra utalnak, hogy az Unió belső kohéziója iránti elkötelezettség általánosan visszaesett a kontinensen, és erősödni látszanak a Kelet-Nyugat, illetve az Észak-Dél feszültségek⁴: „Az euroszkepszis vírusként terjed a kontinensen (...). Az Unióba vetett bizalom gyorsabban zuhan, mint ahogy a növekedési mutatók. (...) Mind az északi hitelezők, mind a déli hitelezettek áldozatnak érzik magukat. (...) Míg 2007-ben még úgy tűnt, hogy Nagy-Britannia (...) az euroszeptikus kívülálló, mára a négy legnagyobb eurozóna-ország egyaránt alacsonyabb bizalmi mutatókat mutat, mint 2007-ben Nagy-Britannia.”⁵

Az idézett tanulmány a jelenség okát az alábbi, valós (tehát nem csak észlelt) problémákban látja:

- mind az Unió déli, mind a nyugati tagországainak tagjai úgy érezhetik, hogy csorbult a nemzeti szuverenitásuk, hiszen Brüsszel szakpolitikai gépezete a gazdasági válságkezelés időszakában valóban kényszerpályán mozog: az északi (és nyugati) országoktól elvonnak, a déli (és keleti) országoktól megszorításokat követelnek.
- Az EU-t a keleti és a déli államok hasonlóan látják, mint a nyolcvanas években Latin-Amerikában az IMF-et: egy olyan szervezetként, amelynek vezetői azért jönnek, hogy korlátozzák a demokráciát és megszorításokat hajtsanak végre. A nyugati országok lakói ugyanakkor az EU-t egy olyan szervezetnek látják, mely hatalmas forrásokat von el és csoportosít át a szegényebb tagországok számára az újraelosztás jegyében.
- Ez azt is jelenti, hogy az ideológiák és a különböző elméleti megközelítések harca helyett az Unió megrekedt a technokratikus tagállamok közötti kompromisszumok és megoldások, illetve a populista, EU-ellenes retorika konfliktusában. Ebben a harcban az előbbi logika áll vesztesre: „A technokrácia és a populizmus tükörképek: az egyik menedzseri, a másik karizmatikus, az egyik a kis változásokban hisz, a másik grandiózus retorikával vonzza magához a követőit; az egyik a problémamegoldásról szól, a másik az identitáspolitikáról.”⁶

⁴ A válság kezdete óta történt változásokról lásd: <http://www.eng.notre-europe.eu/media/publicopinioneurozonecrisis-debomy-ne-jdi-mar13.pdf>

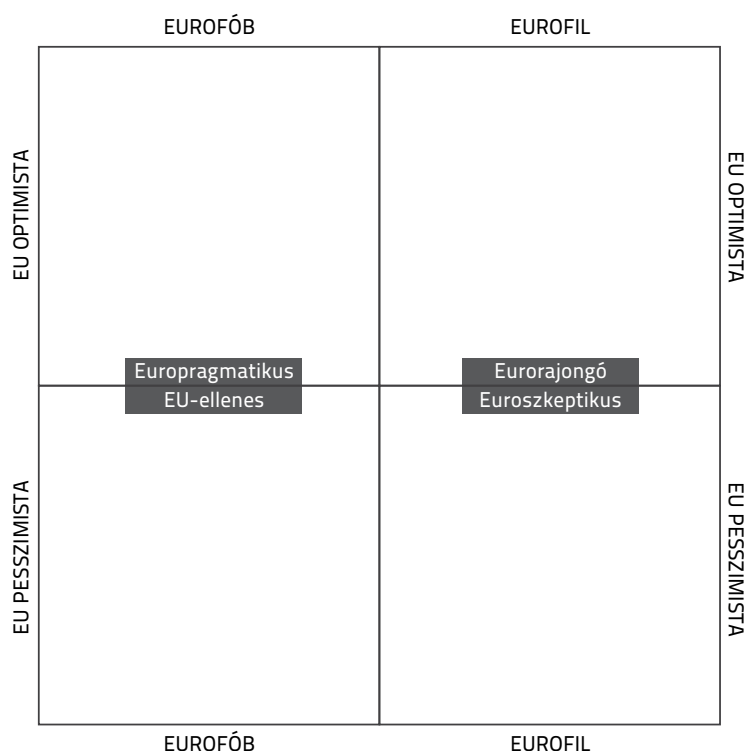
⁵ http://ecfr.eu/content/entry/commentary_the_remarkable_rise_of_continental_euroscepticism129

⁶ Mark Leonard: four scenarios for the reinvention of Europe. http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR43_REINVENTION_OF_EURO-PE_ESSAY_AW1.pdf

2. Az Unióval szembeni elégedetlenség politikai térnyerése. Az európaiak csökkenő lelkesedése az Unióval szemben visszaköszön a választásokon is, mind a „Centrum”, mind a „Periféria” országaiban. A populista jobboldal elsősorban a túlzott szolidaritása, a baloldal a túlzott elitizmusa miatt támadja az Uniót. Néhány példa: Marine Le Pen a legutóbbi francia választáson egyértelműen unióellenes politikájával 18, Mélenchon enyhébb euroszeptikus felhangjaival 11 százalékot szerzett, az integrációval szemben erősen kritikus politikai jelöltek a szavazatok több mint egyharmadát szerezték meg. A 2012-es júniusi görög választásokon az EU-IMF-Világbank „trojka” megszorításait elutasító pártok együttesen a szavazatok gyakorlatilag felét (!) szerezték meg együttesen (a populista jobboldali Syriza 27 százalékot, az Új Demokráciából kivált Független Görögök 8 százalékot, a szélsőjobboldali Arany Hajnal 7 százalékot, a Kommunista párt 5 százalékot). Az olasz választásokon 26 százalékot szerzett az Unióval szemben erősen kritikus Bebe Grillo Öt Csillag Mozgalma. Az említett politikai szerveződések egyelőre ellenzékben maradtak, ugyanakkor ebből a pozícióból is jelentős hatást gyakorolnak a politikai folyamatokra, hiszen formálják a közvéleményt, és az Unióval kapcsolatos egyeztetések során beszűkítik a kormányzatok mozgásterét.

Az EU-val szembeni ellenérzések térnyerése mind keleten, mind nyugaton szervesen összefügg az újraelosztással és az országok közötti transzferekkel kapcsolatos növekvő ellenérzésekkel.

Az Unióval szembeni ellenérzést a következőkben Kopecký és Mudde⁷ modelljén keresztül mutatjuk be, mely négyes tipológiát alkot, két dimenzió mentén: az európai integrációnak, tehát az uniós alapgondolatnak az általános, értékelvű támogatása vagy elutasítása (eurofília-eurofóbia), illetve az Európai Unió jelenlegi politikájával szembeni specifikus, utilitarista viszonyulás (euro-optimizmus vs. euro-pesszimizmus). Ez a két dimenzió négy csoportra osztja a politikai erőket: eurorajongó, europragmatikus, euroszeptikus és EU-ellenes. A szerzők eredeti elképzelése szerint (és ez az általunk vizsgált esetek többségében is jellemző), rendszerint vertikális irányban mozognak, tehát az integrációval szembeni alapvető viszonyulásuk nem változik, csak az unió jelenlegi folyamatairól alkotott elképzelésük.

Az EU-hoz való viszony négy típusa (Kopecký-Mudde, 2002)

⁷ Kopecký, Petr–Cas Mudde: The Two Sides of Euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe, European Union Politics, 3. September 2002, pp. 297-326

A növekvő unióellenes közhangulat a politikai szereplőkre többféleképpen hathat:

- 1. Új EU-kritikus mozgalmak létrejötte.** Az Unióval szembeni ellenérzések egyik egyértelmű jele, hogy olyan új politikai szerveződések jönnek létre (és válnak egyre jelentősebb tényezővé), amelyek politikájuk középpontjába az Unióval szembeni politizálást helyezik. Ennek kristálytiszta példája a Bebe Grillo-féle Öt Csillag Mozgalom, melynek népszerűség-növekedése jelentős részben az Unió és az általa szorgalmazott megszorítások elutasításának köszönhető. Egy közelmúltban publikált tanulmány⁸ szerint a Mozgalom Facebook-szimpatizánsainak csak 9 százaléka gondolta, hogy Európában jó irányba mennek a dolgok, és csak 19 százalékuk bízik az EU-ban⁹. Ugyanakkor az inkább baloldalra sorolható mozgalom nem „single-issue party”, hiszen a belpolitikai problémákkal (pl. korrupció) is kiemelten foglalkozik, és nem elsősorban az európai integráció alapgondolatával, hanem az EU működésével (annak elitizmusával és antidemokratizmusával) van problémája. Ezért inkább euroszeptikusként, mint eu-ellenesként aposztrofálható.
- 2. Pártok ideológiai eltolódása.** Az Unió gazdasági és politikai válságának eredményeképpen több, korábban az EU mellett egyértelmű kiállást mutató és annak jövőjével és annak előnyeivel kapcsolatban optimista, eurorajongó politikai erő vált erőteljesen euroszeptikussá. Az egyik legtipikusabb példa erre talán a magyar Fidesz lehet, melynek fejlődéstörténetét ebből a szempontból lentebb részletesebben is elemezzük. Olyanra is van ugyanakkor példa, hogy a függőleges tengelyt „lépi át” egy politikai erő: a (lentebb szintén részletesen elemzett) holland Szabadságpárt például euroszeptikusból vált euroellenes párttá 2010 és 2012 között¹⁰.
- 3. Az unióellenes retorika középpontba kerülése.** Az utóbbi években az ideológiájukban rendkívül heterogén populista, programjukban és retorikájukban korábban szinte kizárólag a bevándorlástól való féltésre fókuszáló szélsőjobboldali pártok közül egyre többen az EU-ellenességet helyezték politikájuk középpontjába. Erre jó példa a francia Front National, illetve a már említett holland Szabadságpárt: mindketten kiaknázták a válságból és a válságkezelésből fakadó lehetőségeket, illetve összekötötték a hazai és az uniós politikai elit bírálatát (utóbbi párt tehát nemcsak hogy euroszeptikusból eurofóbbá vált, de saját politikai napirendjén előtérbe is helyezte az unióellenességet). Baloldali pártok esetében is látunk rá példát, hogy a korábban marginális jelentőségű uniós tematikát az aktuális események központi jelentőséggel ruházzák fel (pl. a görög Syriza). Az EU ugyanakkor (főleg a nyugati, szélsőjobboldali erők unióellenes retorikájában) ellentmondásos képet mutat, hiszen egyszerre jelenik meg a nemzeti szuverenitást felszámoló, félelmetes ellenségként, illetve a bürokratikus működésmódba által bénított, tehetetlen, álproblémákkal foglalkozó szervezetként. Nem lényegtelen az Unió politikai támogatása szempontjából, hogy a holland Szabadságpárt jelenleg a francia Nemzeti Fronttal és más „nemzeti” pártokkal tervez együttműködést a 2014-es EP-választások előtt¹¹. Ha valóban létrejön ilyen szövetség, az vélhetően az unióellenes kampányok nagyobb szintű összehangoltságához és hatékonyságához vezethet – egy az EU-val szemben egyre szkeptikusabb uniós társadalmi közegben.

⁸ Jamie Bartlett et al.: NEW POLITICAL ACTORS IN EUROPE: BEPPE GRILLO AND THE M5S http://www.demos.co.uk/files/Beppe_Grillo_and_the_M5S_-_Demos_web_version.pdf?1360766725

⁹ Az olasz minta egészében ez az arány jóval magasabb volt: 25, illetve 32 százalék.

¹⁰ Andrea L. P. Pirro; Stijn van Kessel (2003). Pushing towards exit: Euro-rejection as a ‘populist common denominator’ Political Studies Association Annual International Conference 25 - 27 March 2013, Cardiff http://www.studyingpolitics.com/2013/UploadedPaperPDFs/68_42.pdf

¹¹ Geert Wilders looks to alliance with Front National, other EU parties http://www.dutchnews.nl/news/archives/2013/04/geert_wilders_looks_to_alliance.php

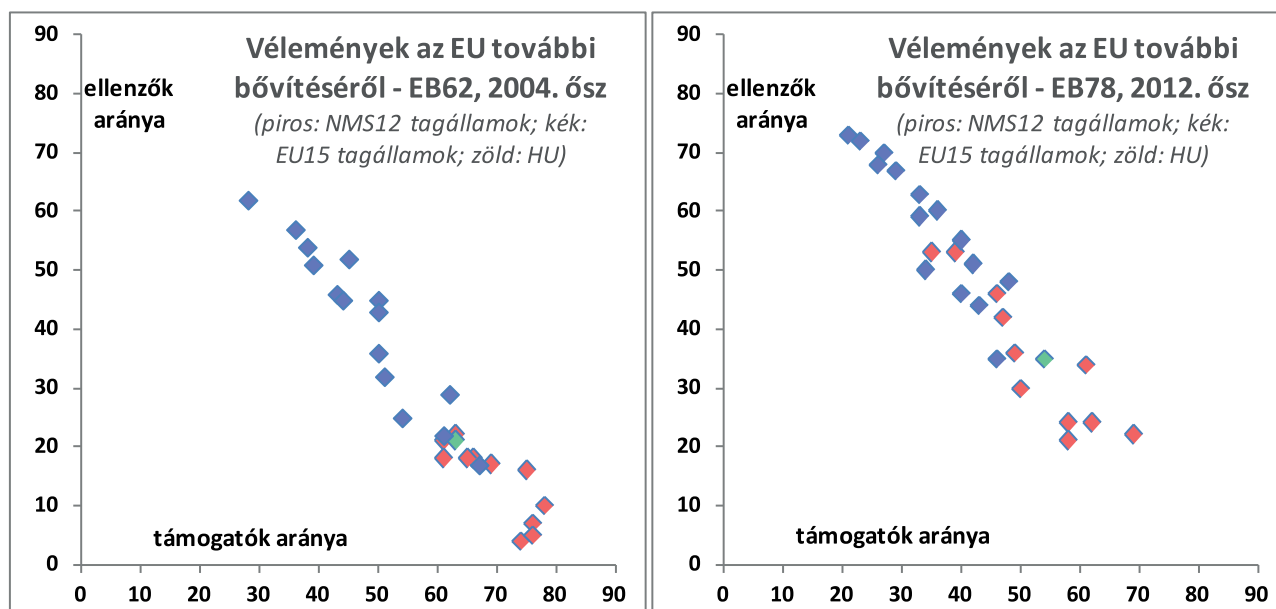
Társadalmi vélekedések az európai integráció jövőjéről

Az EU építésével kapcsolatban nem új keletű az az aggodalom, hogy a gazdagabb országoknak kell anyagilag támogatni a szegényebbeket. Már a 2006. tavaszi Eurobarometer kutatás is kimutatta, hogy az EU-ban a megkérdezettek közel kétharmada (63%-a) személy szerint aggódott amiatt, hogy a gazdagabb tagállamoknak kell fizetni a többi nemzetnek¹². Az aggódók aránya a 70 százalékot is elérte Franciaországban, sőt meghaladta Finnországban (82%), Németországban (72%) és az Egyesült Királyságban (71%).

Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy az Unió közvéleményében mely változások azok, melyek megalapozzák az EU belső egységét is kikezdő, illetve a bővítést visszafogó euroellenes és euroszeptikus politikai erők egyre nagyobb térnyerését és növekvő politikai hatóképességét. A fenti tipológiát alapul véve úgy is fogalmazhatnánk: az alábbiakban megvizsgáljuk az euroszeptikus és az euro-elutasítás közvéleményben kirajzolódó mintázatait.

Bővítés

Az Európai Unió további bővítése iránti elkötelezettség jelentős mértékben gyengült 2004 óta. Az Eurobarometer kutatásokban rendszeresen feltett vonatkozó kérdést vizsgálva¹³ kiderül, hogy 2012 őszére többségbe kerültek a bővítést ellenző nézetek, 52-38 arányban. Az öt évvel korábbi – a gazdasági válság kirobbanása előtti – kutatásban még relatív többségben voltak a támogatók (46 százalék, szemben a 40-nel), míg 2004 őszén még a most látható adat inverzét, 53-35%-ot mértek. 2007 és 2012 között mind a 27 tagállam esetében nőtt a további bővítést ellenzők aránya.

¹² Az eredeti kérdés angolul: Regarding the building of Europe, the European Union, some people may have fears. Here is a list of things which some people say they are afraid of. For each one, please tell me if you - personally - are current afraid of it, or not? - Richer member countries will have to pay for the others/paying more for the others.

¹³ Eredeti kérdés: „Mi a véleménye a következő kijelentésekkel kapcsolatban? Kérem, mindegyik állításról mondja meg, hogy támogatja vagy ellenzi azt. - Az Európai Unió további bővítése, hogy a következő években más országok is tagok legyenek”. A lehetséges két válasz a „támogatja”, illetve az „ellenzi” volt.

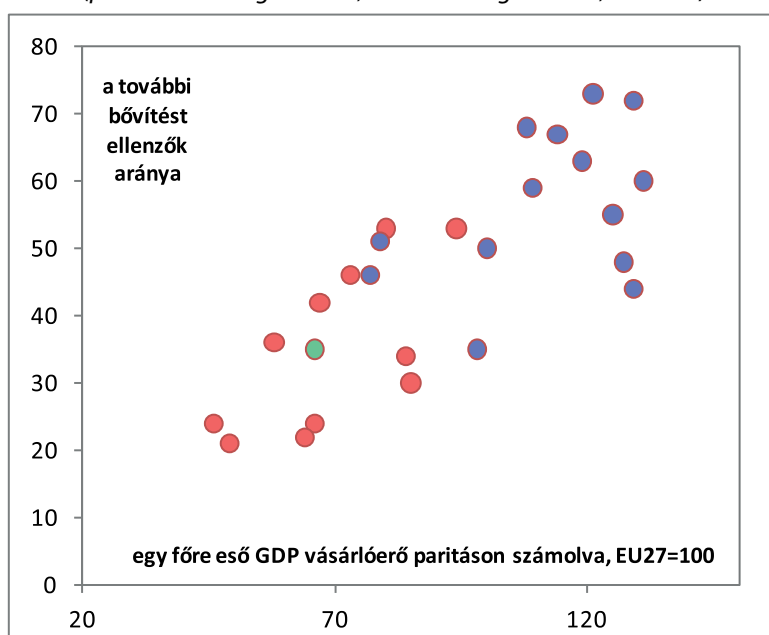
Bár már 2004 ősze és 2007 ősze között is megfigyelhető némi emelkedés a szolidan euroszeptikusnak tekinthető bővítésellenes vélemények arányában, 2007-re még mindig csupán 7 tagállamban kerültek többségbe az ellenzők. A válság azonban alapvető átrendeződést hozott, és 2012 őszére már drasztikusan megváltozott a helyzet: immár 16 országban kerültek többségbe azok, akik nem támogatják az Unió bővítését.

A 2004 óta csatlakozott 12 új tagállamban a lakosság továbbra is sokkal inkább támogatja a további bővítést, mint az EU 15-ök országaiban. 2004-hez képest ugyanakkor a két csoport közötti határ kevésbé éles. Több új tagállam „felzárkózott” a bővítésellenes blokk országaihoz: Ciprus, Csehország és Szlovákia. Az alábbi két ábrán jól látszik, hogy 2004-től 2012-ig a teljes minta elcsúszott a további bővítésellenesség irányába.

Nem függetlenül a fenti „régi tagok / új tagok” csoportosítástól, általában elmondható, hogy a gazdagabb országokban nagyobb arányban vannak a további bővítés ellenzői. Az egy főre jutó GDP és a bővítésellenesség együttjárása arra utal, hogy az elutasításban komoly (de nem kizárólagos) szerepe lehet a jóléti sovinizmusnak: az Európa „elitjéhez” tartozó országok lakói élők aggódnak, hogy egzisztenciájuk (jóléti szolgáltatásaik, munkahelyeik) veszélybe kerülhet a további bővítéssel. A javarészt nettó befizető országok félelmei a további bővítéssel szemben részben „megalapozottak” (növekedhet a befizetés mértéke, illetve a jövőben az új tagállamokból történő migráció); érdekes ugyanakkor, hogy az új tagállamok közvéleményében a jelek szerint nem tudatosul, hogy az új „belépők” leginkább az ő strukturális és kohéziós alapjaira jelenthetnek fenyegetést.

Érdekes és látványos adat, hogy a további integráció mindenkor motorjának számító Németországban 73 százalék azok aránya, akik ellenzik a további bővítést.

Bővítésellenesség és egy főre eső GDP a tagállamokban¹⁴
(piros: NMS12 tagállamok; kék: EU15 tagállamok; zöld: HU)

14 Az egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított GDP 2011-es adata, illetve a 2012. őszi Eurobarometer 78-ban a további bővítést ellenzők alapján. A két változó Pearson-féle korrelációs együtthatója: $R = 0,78$ (Luxemburgot az extrém GDP-érték miatt (271) kihagytuk ebből a számításból, de ott is magas, 70%-os az ellenzők aránya).

Támogatók és ellenzők: Az Európai Unió további bővítése, hogy a következő években más országok is tagok legyenek

(a válaszok megoszlása százalékban az összes megkérdezett körében)

	EB62 - 2004. ősz		EB68 - 2007. ősz		EB78 - 2012. ősz	
	Támogatja	Ellenzi	Támogatja	Ellenzi	Támogatja	Ellenzi
EU27	53	35	46	40	38	52
AT	28	62	24	67	23	72
BE	50	45	47	49	33	63
BG	74	4	55	11	58	24
CY	61	21	57	24	35	53
CZ	66	18	62	28	39	53
DE	36	57	28	66	21	73
DK	43	46	49	44	40	55
EE	63	22	55	34	47	42
EL	62	29	53	46	42	51
ES	67	17	59	18	46	35
FI	45	52	43	52	29	67
FR	39	51	32	59	26	68
HU	63	21	64	26	54	35
IE	54	25	45	34	43	44
IT	61	22	43	35	34	50
LT	76	7	67	17	62	24
LU	38	54	25	65	27	70
LV	65	18	52	31	49	36
MT	61	18	61	17	50	30
NL	50	43	48	46	36	60
PL	78	10	76	12	69	22
PT	51	32	48	27	40	46
RO	76	5	64	10	58	21
SE	44	45	54	35	48	48
SI	75	16	66	27	61	34
SK	69	17	59	27	46	46
UK	50	36	36	49	33	59

Kik a bővítés ellenzői? Egy 2012 októberében publikált kutatás¹⁵ logisztikus regressziós modell segítségével térképezte fel, hogy mely attitűdök, szociodemográfiai változók magyarázzák leginkább a további bővítésről alkotott véleményeket. A kutatás, amelyet a 2011. őszi Eurobarometer 76.3 adatbázisán végeztek, legfontosabb eredményei a következők:

- az életkor csökkenti a bővítés támogatásának esélyét, azaz az idősebbek inkább bővítésellenesek;
- a magasabb iskolai végzettség növeli a támogatás valószínűségét;
- az EU iránti bizalom szintén jótékonyan hat a bővítés támogatására: akik bíznak az EU-ban, azok 15 százalékponttal nagyobb arányban támogatják a bővítést;

¹⁵ Danilo Di Mauro and Marta Fraile (2012). Who Wants More? Attitudes Towards EU Enlargement in Time of Crisis: <http://www.eui.eu/Projects/EUDO/Documents/2012/Spotlight4.pdf>

- azok körében is nagyobb eséllyel találunk bővítéspártolót, akik a „Mit jelent Önnek személyesen az EU?” kérdésre a „Demokrácia”, illetve a „Nagyobb beleszólás a világ dolgaiba” lehetőségeket jelölték meg;
- ugyanebben a kérdésben viszont „A kulturális identitás elvesztése” választ megjelölők között kisebb eséllyel találunk bővítéspártit;
- az országuk gazdasági helyzete miatti aggodalom gyengíti a bővítés iránti elkötelezettséget: körükben 5 százalékponttal kisebb a bővítéspártolók aránya.

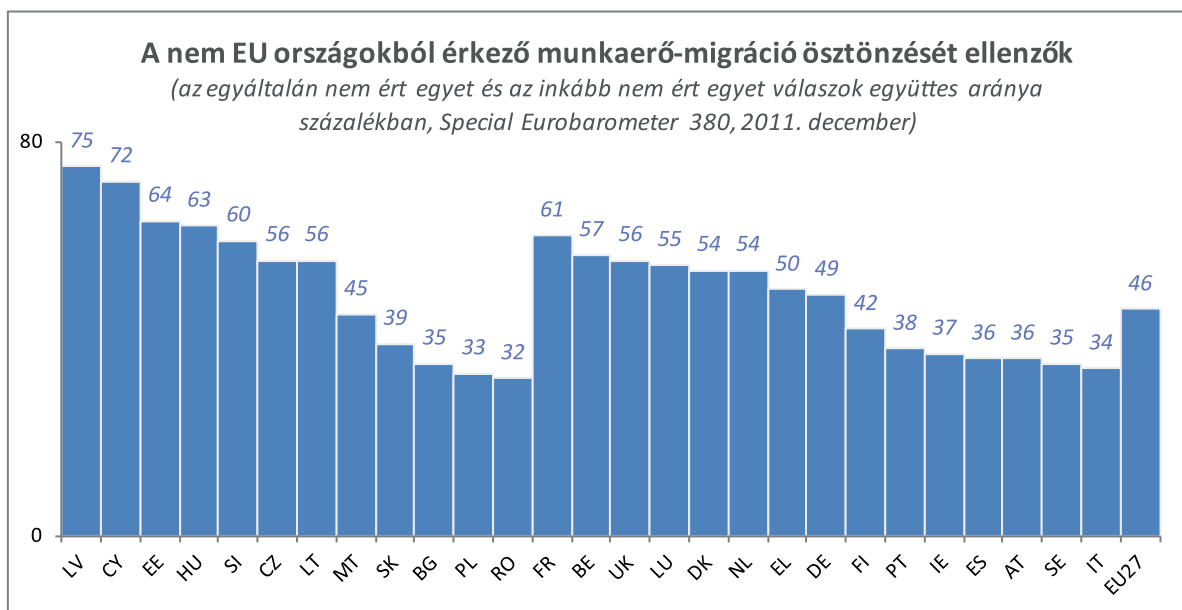
Mindez arra utal, hogy az EU-bővítés iránti lelkesedésének csökkenése mögött egyrészt a gazdasági válság miatti aggodalmak állnak, másrészt jelentős hatással bírnak a kulturális tényezők is. Ez a kettős – kulturális és gazdasági – hatás magyarázhatja a bővítésellenesség elmúlt években megfigyelt erősödését. Az EU további bővítése olyan országok csatlakozását is felveti, amelyek kulturális és vallási hagyományai erősebben eltérnek a „prototipikus” európai országokétól (pl. Törökország, Bosznia és Hercegovina, Albánia, Koszovó). A bővítés támogatása csak kulturális párhuzamok mentén jelentkezik: a nyugat-európai tagállamokban elsősorban a nyugati országok befogadását támogatják, míg a kelet-európai tagállamok sokkal nyitottabbak a bővítésre, különösen Ukrajna és a volt jugoszláv tagköztársaságok irányában. Ugyanakkor mind a 27 tagállam általában véve inkább ellenzi Törökország, Albánia és Koszovó csatlakozását.

Munkaerő-bevándorlással kapcsolatos félelmek

A kelet-európai bővítési hullám során egyes tagállamokban felerősödtek azok a félelmek, amelyek szerint a csatlakozó országokból tömegével érkeznek majd a munkavállalók, akik aztán kiszorítják a munkaerőpiacokról a hazai munkavállalókat. Egyes országokban (pl. Nagy-Britanniában) pedig az új tagállamokból bevándorlók aránya valóban messze meghaladta az eredeti feltételezéseket. E félelmek, melyeket a válság miatt megemelkedett munkanélküliség csak tovább erősíthet, nem csak az EU további bővítését veszélyeztetik, de egyes tagállamok (Románia, Bulgária) munkaerő-áramlásával kapcsolatos politikai veszélyérzetet is erősítik. Egy 2011 decemberében felvett Special Eurobarometer kutatás¹⁶ arra kereste a választ, hogy mennyire támogatja a lakosság a munkaerő-bevándorlás ösztönzését az EU-n kívüli országokból (a demográfiai kihívások és az egyes gazdasági szektorokban meglévő munkaerőhiány kezelésére)¹⁷. Az eredmények azt mutatják, hogy az EU meglehetősen megosztott a kérdésben, a megkérdezettek 46 százaléka nem támogatta a bevándorlás ösztönzését, míg 42 százalék igen. A tagállamok között igen éles különbségek tapasztalhatók, a nem támogatók aránya széles spektrumon mozog: a legalacsonyabb Romániában (32%), míg a legmagasabb Lettországon (75%).

¹⁶ Special Eurobarometer 380: Awareness of home affairs, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_380_en.pdf

¹⁷ Az eredeti kérdés angolul: When thinking about the demographic challenges ahead (e.g. ageing population) and the need for filling in labour shortages in certain sectors of EU economy (e.g. healthcare, new technologies), some people think that the EU should encourage labour migration from non-EU countries.

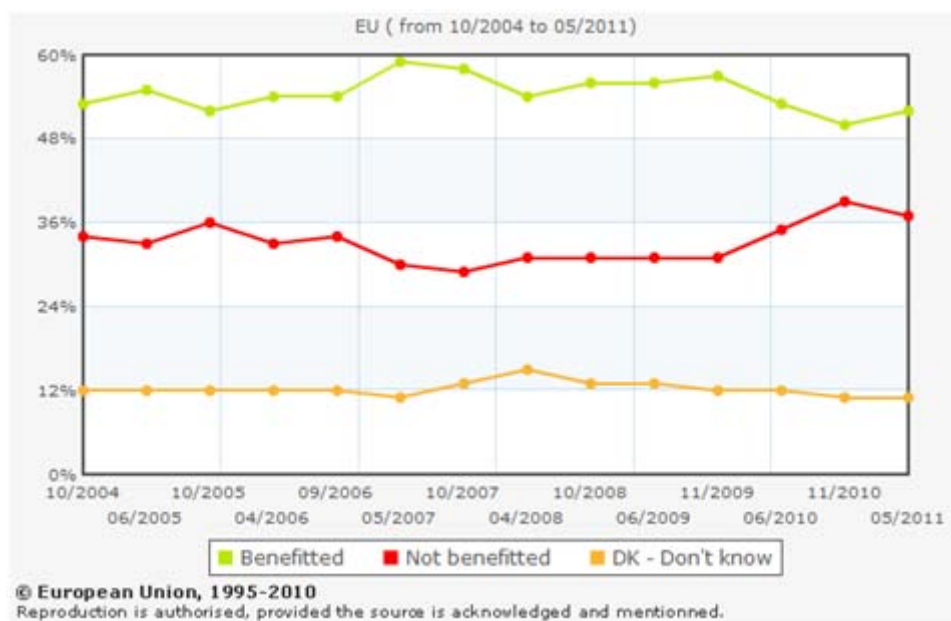

A fenti ábrán az is látható, hogy a tagállamok közötti nagy eltérések keresztbemetszik a „régí tagállamok / új tagállamok” törésvonalat, ugyanis az NMS12-ben is 32-75 százalék között mozog az ellenzők aránya. Bár a jelentősebb kiindulási országokban (Románia, Bulgária és Lengyelország) a legalacsonyabb az ellenzők hányada, hazánkban, ahol az utóbbi években megnőtt a külföldi munkát tervezők aránya, lényegesen magasabb szinten van az elutasítás: a megkérdezettek 63 százaléka nem támogatta a felvetett javaslatot. Az EU15-ökön belül sem egységes a kép. Egyes nagy befogadó országok lakossága inkább nem támogató (Franciaország, Belgium, Egyesült Királyság), míg Olaszországban és Svédországban csupán minden harmadik megkérdezett adott egyet nem értő választ.

Társadalmi vélekedés az európai uniós tagság előnyösségéről

Az Európai Unió megítélésének egyik fontos mérőszáma, hogy a polgárok hasznosnak ítélik-e az országuk tagságát. Összeurópai szinten az látszik, hogy továbbra is többségben vannak a közvéleményben az eurolelkesek: azok, akik szerint az országuknak előnyére vált az uniós tagság. A kutatásokban 2004 ősze óta arányuk 50-59 százalék között mozgott. Mindezek mellett ugyanakkor a megkérdezettek mintegy harmada csalódott, úgy vélte, hogy az országnak nem vált előnyére a tagság. A trendeket vizsgálva az látszik, hogy a nagy bővítés és a válság kitörése között javult a tagság előnyösségének megítélése: 2007 őszén 29 százalékra csökkent a csalódottak aránya. 2008-2009 között stabilizálódott a lakossági vélekedés, de 2010-től nőtt a csalódottság, a 2010. őszi kutatásban láthattuk az eddigi legmagasabb szintet, 39 százalékot. A legutolsó elérhető adat a 2011. tavaszi mérésből származik, akkor 37 százalék vélte úgy, hogy a tagság nem vált előnyére országának.

Mindent figyelembe véve, Ön szerint az országának előnyére vált az európai uniós tagsága?

A magyar társadalom növekvő euroszkepszisét mutatja¹⁸, hogy országunkban az EU tagság megítélése a tagállamok átlagánál egyértelműen rosszabb. A csatlakozásunk óta rendelkezésre álló 14 kutatási hullámból csupán háromszor (a 2004-2006 közötti időszakban) voltak többségben azok, akik úgy gondolták, hogy a tagság előnyünkre vált. Hasonlóan az EU-ban megfigyelhető trendhez, hazánkban sem változott a társadalmi vélekedés ebben a vonatkozásban 2008-2009 között. Míg ugyanakkor az EU átlagában 30% körül, addig nálunk ennél sokkal magasabb szinten, 50 százalék felett stagnált a csalódottak aránya. A 2010-es parlamenti választások utáni első mérésben jelentős, 6 százalékpontos javulás figyelhető meg, ez vélhetőleg a közhangulat kormányváltást követő általános javulásának tudható be. Ez azonban átmenetinek bizonyult, mivel 2011 tavaszára már ismét emelkedett a csalódottak aránya, amit mostanáig tovább növelhettek az EU-Magyarország viszonyban tapasztalható konfliktusos szituációk.

Mindent figyelembe véve, Ön szerint Magyarországnak előnyére vált az európai uniós tagsága? (a magyar válaszok megoszlása)

	EB62 2004. ősz	EB63 2005. tavasz	EB64 2005. ősz	EB65 2006. tavasz	EB66 2006. ősz	EB67 2007. tavasz	EB68 2007. ősz	EB69 2008. tavasz	EB70 2008. ősz	EB71 2009. tavasz	EB72 2009. ősz	EB73 2010. tavasz	EB74 2010. ősz	EB75 2011. tavasz
előnyére vált	48%	47%	41%	52%	41%	40%	42%	36%	39%	36%	38%	44%	45%	40%
nem vált előnyére	33%	39%	42%	32%	45%	52%	47%	52%	51%	52%	52%	46%	47%	49%

Az EU további bővítéséről nem csak a tagállamok, de a tagjelölt országok vélekedése is változott: nem csak „bővítési fáradtságról” de „csatlakozási fáradtságról” is beszélhetünk. A július elsején csatlakozó Horvátország mellett jelen pillanatban öt hivatalos tagjelölt ország van: Izland, Macedónia, Montenegró, Szerbia és Törökország.

¹⁸ Lásd még erről: Lengyel György-Göncz borbála: A magyar EU-tagság a közvéleményben. Társadalmi Riport, 2010.

A társadalom döntően hasznosnak ítéli meg az országa számára a leendő tagságot Macedóniában (66-25) és Montenegróban (59-23). Némileg pozitív a mérleg Szerbiában (40-35) és Horvátországban (46-44). Ugyanakkor Törökországban (40-44) és Izlandon (33-57) már inkább pesszimista a lakosság a csatlakozás kilátásait illetően. A trendek azt mutatják, hogy a pesszimizmus erősödött a tagjelölt országokban. A 2012. tavaszi és őszi mérés során egyedül Izlandon javult a tagság megítélése, de még így is bőven többségben maradtak azok, akik szerint nem válna az ország előnyére a csatlakozás.

Mindent figyelembe véve, Ön szerint az országának előnyére válna az Európai uniós tagsága? (a válaszok megoszlása százalékban a tagjelölt országokban)

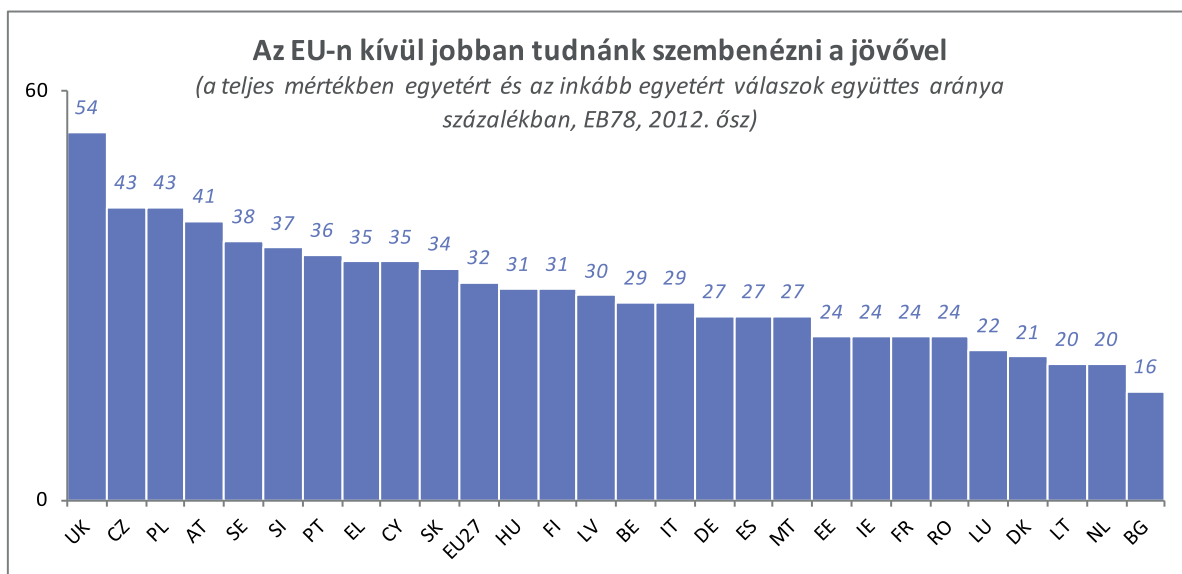
	Horvátország		Törökország		Macedónia		Izland		Montenegró		Szerbia	
	Előnyére válna	Nem válna előnyére	Előnyére válna	Nem válna előnyére	Előnyére válna	Nem válna előnyére	Előnyére válna	Nem válna előnyére	Előnyére válna	Nem válna előnyére	Előnyére válna	Nem válna előnyére
EB71 - 2009. tavasz	37	54	57	31	75	18						
EB72 - 2009. ősz	36	52	50	34	76	16						
EB73 - 2010. tavasz	38	45	52	33	73	22	29	58				
EB74 - 2010. ősz	39	46	48	36	69	23	38	48				
EB75 - 2011. tavasz	42	47	48	38	74	17	35	54	67	19		
EB76 - 2011. ősz												
EB77 - 2012. tavasz	51	39	44	37	70	22	29	64	55	22	49	31
EB78 - 2012. ősz	46	44	40	44	66	25	33	57	59	23	40	35

Van-e élet az EU-n kívül?

Az utóbbi évben egyre több tagállamban merült fel a közbeszédben az a kérdés hogy az adott ország vajon jobb helyzetben lenne-e, ha nem lenne tagja az Európai Uniónak¹⁹. A megkérdezettek közel harmada (32%) volt azon az euroellenes állásponton, hogy az EU-n kívül jobbak lennének az ország jövőbeni kilátásai. Fontos ugyanakkor, hogy egyedül az Egyesült Királyságban voltak többségben a kilépést jobbnak látók, ott viszont jelentős mértékben (54-35). Csehországban, Lengyelországban és Ausztriában viszonylagos megosztottság jellemző a társadalomra, csak enyhe többségben vannak az uniópártiak (rendre 47-43, 46-43, illetve 50-41). A többi 23 tagállamban már meggyőzőbb a fölény.

Magyarországon az uniós átlagnak megfelelően alakultak a válaszok: 31 százalék értett egyet a kijelentéssel (9% teljes mértékben, 22% inkább), 59 százalék pedig nem értett egyet (28% egyáltalán nem, 31% inkább nem).

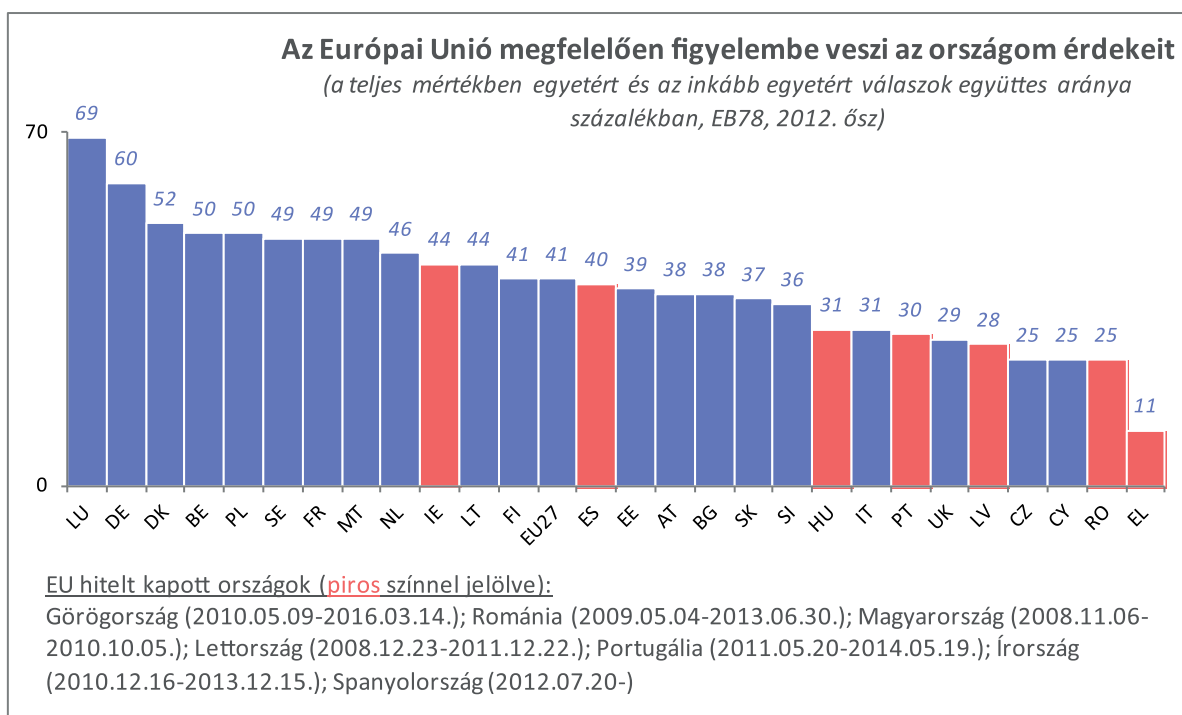
¹⁹ Az Eurobarometer kutatások során először 2012 őszén tettek fel erre vonatkozó kérdést. Az eredeti kérdés angolul: (OUR COUNTRY) could better face the future outside the EU.

A közös fizetőeszközt alkalmazó tagállamokban lényegesen erősebb a tagság támogatottsága (63-28%), mint az eurózónán kívüli tagállamok körében, ahol ugyanez az arány 47-41%. Kisebb mértékben, de a „régí tagállamok / új tagállamok” törésvonal mentén is kirajzolódik egy hasonló eltérés. Az EU15-ök között közel kétharmad-egyharmad a támogatás és elutasítás aránya (59-32%), míg az NMS12 országokban a különbség kisebb (52-34%).

Segélycsomagok és erősödő ellentétek a tagállamok között

A válság kitörése óta hét tagállam kapott hitelt az Európai Uniótól. A kedvező forrásért cserébe az érintett kormányoknak költségvetési szigorításokat kellett bevezetniük, amelyek eltérő mértékben ugyan, de érintették a lakosságot. Ezek az intézkedések általában károsan hatottak az EU társadalmi megítélésére. A folyamatot tovább erősítette a nemzeti kormányok által alkalmazott retorika, ami a kényszerű megszorításokat sokszor kizárólag a hitelt nyújtó szervezetek (EU, IMF) számlájára írta.

A hitelprogramokban résztvevő országok lakosai döntően nem érzik úgy, hogy az EU megfelelően figyelembe veszi az országuk érdekeit (ld. ábra). Miközben az EU egészében 2007 ősze és 2012 ősze között 6 százalékponttal nőtt azok aránya, akik szerint nem veszik figyelembe országuk érdekeit, az említett „hetek” között gyorsabban nőttek az ellenérzések: Görögországban +27, Romániában +22, Spanyolországban +21, Írországon +19, Portugáliában +16, Magyarországon +10, Lettországon pedig +8 százalékpontos a változás.

2007 és 2012 között az Európai Unió iránti bizalom jelentősen csökkent: a bizalmatlanok aránya 21 százalékponttal (36-ról 57 százalékra) emelkedett. A bizalmatlanság erősödésének dobogósi is hitelfelvevő országok: Görögország (31% → 81%), Spanyolország (26% → 72%) és Írország (23% → 57%). Az új tagállamok (NMS12) esetében nem látszik egyértelműen, hogy a hitelt felvett országok lakosságában nagyobb mértékben nőtt volna a bizalmatlanság. A régi tagállamok (EU15) között azonban a négy hitelre szorult szerepel az első helyen.

Az EU iránti bizalmatlanság növekedése a tagállamokban (2007 ősze és 2012 ősze között, zárójelben a nem bízók aránya 2012-ben, kiemelve a hitelt felvett országokat)

EU27	NMS 12													
	CY	SI	CZ	HU	PL	RO	SK	EE	LT	LV	MT	BG		
21 (57)	31 (64)	29 (57)	27 (60)	21 (51)	21 (42)	20 (40)	19 (48)	18 (38)	16 (37)	15 (47)	7 (34)	5 (24)		
EU15														
EL	ES	IE	PT	FR	IT	BE	LU	SE	UK	DK	DE	AT	NL	FI
46 (81)	46 (72)	34 (57)	28 (58)	22 (56)	21 (53)	21 (51)	20 (53)	17 (62)	16 (69)	14 (46)	12 (59)	12 (55)	12 (50)	-3 (48)

Az euró jövője

Az eurózóna egyes országaiban kialakult súlyos válság és az arra irányuló, sok vitával övezett megoldási javaslatok jelentős hatást gyakoroltak az EU egyik jelképének is számító euróról alkotott társadalmi képre. A monetáris unió támogatottsága a 2007-2012 között eltelt öt év során 61 százalékról 53 százalékra csökkent, így a korábban meglévő egyértelmű támogató-fölény (61-31) mostanra sokkal szerényebb mértékben maradt csak meg (53-40). A 27 tagállamból 2007-ben még 23-ban voltak többségben az euró-pártiak, 2012-re viszont már 7, az eurozónához még nem csatlakozott tagállamban tekinthető inkább euró-ellenesnek a lakosság (beleszámítva Ciprust, ahol tavaly ősszel fej-fej mellett volt a két tábor).

Az euró bevezetése előtt álló tagállamokban, így hazánkban is, a döntéshozók egyre kevésbé sürgetik a közös pénz bevezetését, és ez a tendencia megjelent a közvélemény szintjén is. A hét nem eurózóna-tag közép-kelet-európai tagállam (Bulgária, Csehország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország és Románia) mindegyikében nőtt a monetáris uniót ellenzők aránya, még hozzá jelentős mértékben. Csehországban 33, Bulgáriában, Lengyelországban és hazánkban 17 százalékponttal többen elleneztek a közös fizetőeszközt 2012 őszén, mint öt évvel korábban, a válság kitörése előtt. Míg 2007-ben mind a hét tagállamban többségben voltak az euró-pártiak, mostanra már csak három ország lakosságáról mondható el, hogy támogatja a monetáris uniót: Bulgária (46-40), Magyarország (50-42) és Románia (56-28).

Támogatók és ellenzők: Európai Gazdasági és Monetáris Unió egyetlen közös fizetőeszközzel, az euróval

(a válaszok megoszlása százalékban az összes megkérdezett körében. Félkövérrel a nem eurózónás közép-kelet-európai tagállamok)

	EB68 - 2007. ősz		EB78 - 2012. ősz		Változás	
	Támogatja	Ellenzi	Támogatja	Ellenzi	Támogatja	Ellenzi
EU27	61	31	53	40	-8	9
BE	82	16	69	29	-13	13
BG	57	23	46	40	-11	17
CZ	57	41	22	74	-35	33
DK	52	44	30	67	-22	23
DE	69	26	69	26	0	0
EE	54	40	69	27	15	-13
EL	51	49	65	31	14	-18
ES	68	21	63	30	-5	9
FR	74	21	69	27	-5	6
IE	87	8	67	23	-20	15
IT	63	24	57	31	-6	7
CY	46	48	48	48	2	0
LV	48	42	35	56	-13	14
LT	48	42	43	47	-5	5
LU	85	13	72	26	-13	13
HU	65	25	50	42	-15	17
MT	63	28	64	29	1	1
NL	81	18	75	22	-6	4
AT	68	24	66	28	-2	4
PL	49	39	36	56	-13	17
PT	60	25	55	37	-5	12
RO	71	15	56	28	-15	13
SI	86	11	83	15	-3	4
SK	63	31	72	24	9	-7
SE	45	49	76	22	31	-27
UK	24	67	14	80	-10	13

Németország: csökkenő összeurópai elkötelezettség?

Németország vezető szerepe...

Gazdasági modell

Németország Európa legnépesebb és legerősebb országaként különleges helyet foglal el az európai politikában. A német gazdasági folyamatok nagyban kihatnak a többi tagállamra és az Unió egészére: a német növekedés ténye és annak mértéke erősen befolyásolja európai partnerei gazdasági teljesítményét, legnagyobb befizetőként az EU fő finanszírozója, az összeurópai szolidaritás oszlopa. Németország ugyanakkor az európai gazdasági egység, a közös piac és a közös valuta egyik legnagyobb nyertese, haszonélvezője is. E két eszköz segítségével hárultak el a német gazdaságot korábban fékező olyan akadályok, mint a nemzetállami protekcionista elzárkózás és a nemzeti valuták leértékelése.²⁰ Jól példázza az európai egységesülés német gazdaságra gyakorolt hatását az eurózónába irányuló német export, amely 2000 és 2008 között a német GDP 19%-áról 25%-ra nőtt, Németország pedig 2008-ban 200 milliárd euró kiviteli többletet ért el.²¹

²⁰ von Kyaw, Dietrich (2011). Schlüsselrolle in der Schuldenkrise.

²¹ Buras, Piotr (2010). Deutschland hat ein Problem mit Europa.

Pénzügyi modell

Németország gazdasági ereje megalapozójaként szoktak hivatkozni arra a pénzügyi modellre, amelyre akár a protestáns etika megtestesüléseként is tekinthetünk (és ami fogékonnyá is teszi a németeket a „potyautas-országokkal” kapcsolatos retorikára). Fő jellemzője egyfelől a szigorú költségvetési fegyelem, másfelől az infláció alacsonyan tartására koncentráló, a kormánytól független erős jegybank. A pénzügyi önállóság feladásakor, azaz a közös fizetőeszköz bevezetésekor Németország pénzügyi modelljének mindkét tartópillérét beemelte az európai politikai rendszerbe. Az Európai Központi Bank jórészt átvette a Bundesbank működési elveit, a költségvetési fegyelem sarokszámait pedig a maastrichti szerződésben rögzített konvergenciakritériumok tartalmazzák.

Politikai modell

A gazdasági és a pénzügyi modell mellett meglátásunk szerint a német politikai kultúra is hatással volt az európai egységesülés folyamatára. A második világháború utáni Németország egyrészt az európai egységesülés révén igyekezett megtalálni a helyét az új világrendben, és rendezni kapcsolatait nyugati szomszédjaival, elsősorban Franciaországgal. Másrészt a föderális modellt, a szubszidiaritás elvét és erős jogállami garanciákat tartalmazó, kiegyensúlyozott politikai palettát biztosító alkotmányos rendszer számos eleme példaként szolgált az európai politikai rendszer kialakításához.

...és ebből eredő érdeke és felelőssége

Németország vezető szerepe az európai egységesülés egésze során megkérdőjelezhetetlen volt, a német-francia páros mindig is az európai projekt motorját jelentette. Részben ezért is adta magát, hogy Németország az európai gazdasági és pénzügyi válság kezelésében is vezető szerepet játsszon. Másodsorban, mint az európai gazdaság motorja, mint a legnagyobb és legerősebb európai nemzetgazdaság, Németországnak felelőssége is van Európával szemben, amit a német politikai elit tagjai gyakran hangsúlyoznak is.²² Harmadrészt pedig cselekvésre ösztönzik Németországot saját nemzeti gazdasági érdekei is, hiszen az euró megszűnése, az európai gazdasági egység felbomlása közvetlenül éreztetné negatív hatását a német vállalatok eredményében, az ország gazdasági teljesítményében, a német állampolgárok életszínvonalában.

Mindhárom aspektus (történelmi szerep, felelősség, nemzeti érdek) arra készíti tehát Németországot, hogy az európai válságmenedzselés aktív főszereplője legyen, minket pedig arra, hogy a tanulmányon belül külön fejezetben foglalkozzunk a német közhangulat alakulásával.

22 Id. pl. Angela Merkel költségvetési beszéde a Bundestagban 2012.09.12. „Deutschland hat Verantwortung in Europa und nimmt diese auch wahr. Trotz der Staatsschuldenkrise gehe es Deutschland gut. Deutschland ist Stabilitätsanker und Wachstumsmotor in Europa.” http://www.angela-merkel.de/page/103_809.htm; valamint Exner, T. (2010). Warum wir Griechenland unterstützen müssen.

E felelősség kapcsán egyébként még ma is gyakran megjelenik a 20. századi véres európai eseményekben játszott német szerep. Id. pl. interjú Eugenio Scalfari olasz publicistával. „Niemand darf heute vergessen, dass Deutschland für zwei Weltkriege und einen Völkermord verantwortlich ist. Die Deutschen müssen sehr vorsichtig sein, um nicht schon wieder schweres Unrecht zu begehen, indem sie eine politisch unhaltbare Situation in Europa schaffen.” *Die Welt*. 2012.03.21. <http://www.zeit.de/2012/12/Interview-Scalfari>

Politikai cselekvés és közhangulat szétválása

Az európai egységesülés folyamatával kapcsolatban gyakran elhangzó kritika, hogy az az európai elitek projektje, amelyet a lakosságtól elszakadva, a részletes társadalmi vitát megspórolva, a választókat nem kellően informálva és véleményüket alig kikérve, szinte titokban és maguk között görgetnek előre. Hasonló vélemény gyakran megfogalmazódik a német kormány politikájával szemben is saját hazájában, s talán nem is alaptalanul, ha szemügyre vesszük a politikai cselekvés és a közhangulat változását.

Politika: óvatos érdekérvényesítés

A hivatalos álláspont, az ország fentebb kifejtett vezető szerepével összhangban, a görög válság kiéleződésétől kezdve a gazdasági kormányzást célzó reformok motorjának, ösztönzőjének tartotta Németországot. A német politika fő célja olyan intézkedések meghozatala volt, amelyek segítenek az euró értékének megőrzésében, és államháztartási fegyelemre ösztönöznek. A bajba jutott tagállamok megsegítésének mikéntjével kapcsolatban fontos szerepet játszott az a német aggodalom, hogy a kezességvállalás és a hitelek folytonos biztosítása morális kockázathoz, túlzott kockázatvállaláshoz vezet az eurózónában. Ennek elkerülése érdekében ragaszkodott a német politika szigorú kritériumok és azok pontos menetrendjének a megfogalmazásához. Ezért is érezhette sok tagállam a válságkezelés kapcsán úgy, hogy Németország hegemonként viselkedik, aki exportálni akarja gazdaságpolitikai modelljét, fő hitelezőként elő akarja írni más tagállamok számára, hogyan alakítsák át gazdaságukat. A helyzetet fokozta Angela Merkel 2010. novemberi azon kijelentése, miszerint a jövőben a közösségi metódusok helyett inkább a kormányközi eszközökre kíván támaszkodni az EU ügyeinek intézésében. Ez több tagállamban kétséget ébresztett Németország a közös európai keretrendszer iránti elkötelezettségével kapcsolatban. Mindezek hatására az Európai Stabilitási Mechanizmusról (ESM) folyó tárgyalások során Németország elszigetelődött.²³

A helyzet tehát rávilágított arra, hogy bár Németországnak gazdasági helyzetéből adódóan (legnagyobb hitel- és garancianyújtó, német bankszektor érintettsége) központi szerepet kell vállalni a válságmenedzselésben, ennek sikeréhez elfogadásra és bizalomra van szükség a többi tagállam részéről. Ez óvatosságot és megbízhatót, jó kapcsolatot kíván a fő partnerekkel és a válságkezelés többi kulcsszereplőjével. Ezen túlmenően pedig óvatos hazai politizálást is. A csökkenő belpolitikai támogatottság ugyanis aggodalmat kelthet a partnerekben és a piaci szereplőkben a válságmenedzselésben elfoglalt kulcsszerep iránt.²⁴

A német politikának tehát vékony jégen kell haladnia, hogy elérje céljait. A tárgyalási taktika és a német választók felé küldött üzenetként is értékelhetők az olyan kemény kijelentések, amelyeket 2010 és 2011 folyamán több vezető német politikus és sajtóorgánium is megengedett magának. Rainer Brüderle gazdasági miniszter 2010 márciusában néhány nappal a görög miniszterelnök berlini látogatása előtt úgy nyilatkozott, hogy a német kormánynak nem áll szándékában egy centet sem adni Görögországnak²⁵.

²³ Schwarzer, D. (2011). : Regieren und Koordinieren in der Eurozone. 32-33. o.

²⁴ Uo. 35. o.

²⁵ Merkel erwartet Papandreou. n-tv. 2010.03.05. <http://www.n-tv.de/politik/Merkel-erwartet-Papandreou-article761005.html>

Angela Merkel 2011-ben felvetette Görögország szavazati jogának megvonását az EU-ban²⁶, egyszer pedig úgy nyilatkozott, hogy a válságban levő országok polgárainak több szabadsága van, és korábban mennek nyugdíjba, mint a németek²⁷.

E megnyilvánulások jelzik az európai szolidaritás korlátait, és azt a dilemmát, amellyel a német politika szembesült: lavíroznia kell a szükséges és a belpolitikailag még vállalható megoldások között. Azt, hogy az idő előrehaladtával folyamatosan nőtt a német kormányon a választói nyomás, jól jelzik az ESM-mel kapcsolatos német képviselői vélemények. Pártállástól függetlenül erősödött a Bundestag tagjaiban az az érzet, hogy egyre nehezebb elmagyarázni a lakosságnak az eurózónán belüli segítségnyújtást. Ahogy egyikük fogalmazott: „régóta nem volt már olyan nehéz Európáért kampányolni, mint mostanában”. Egy másik képviselő pedig úgy nyilatkozott 2011 májusában, hogy ha úgy folytatják, ahogy addig, attól tart, hogy Európában mindenhol megjelennek majd az euroszeptikus pártok.²⁸

Közhangulat: terjedő euroszeptikizmus

Bár a német közvélemény többsége hagyományosan az európai integráció támogatója volt, az euroszeptikizmus nem új keletű jelenség, igaz, korábban csak a lakosság egy kisebbségére volt jellemző. Euroszeptikus képviselők minden párt tagjai és képviselői között megtalálhatók, de csak a Baloldal nevű pártban alkotnak többséget.²⁹

Az EU megítélése

A 2011-es Eurobarometer felmérés szerint a német társadalom 54%-a tartja pozitívnak országuk uniós tagságát, ami egybevág a hosszú távú trenddel, és meghaladja az EU27 átlagát (47%). A többségi támogatás ellenére az EU nem lelkesíti annyira a németeket. Arra a kérdésre, hogy milyen képet hív elő belőlük az EU említése, a megkérdezett németek mindössze 38%-a nyilatkozott pozitívan, 22%-nak negatív képe van az EU-ról, 39%-nak pedig semleges benyomása. Az elfordulásról tanúskodik az a kérdés is, amely azt vizsgálta, hogy a válaszadók szerint a jó vagy a rossz irányba fejlődnek-e a dolgok az EU-n belül. Eszerint a németek 42%-a szerint helytelen irányba fejlődnek a dolgok, és csak 26% látja pozitívnak az irányt.³⁰

Az euroszeptikizmus növekedését jelzi az Eurobarometer 6 országban (Franciaország, Lengyelország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Spanyolország) végzett tavaly évi végi, nemrég publikált felmérése. A 2007-es és 2012-es adatok összehasonlítása szerint az EU-ba vetett bizalom Németországban a 2007-es 56%-ról tavaly évi végére 30%-ra csökkent, míg a bizalmatlanság 36%-ról 59%-ra emelkedett. A vizsgált országok közül csak Lengyelországban vannak még most is többen az EU-ban bízók a bizalmatlanoknál, de arányuk itt is csökkent (a 2007-es 68%-ról 48%-ra 2012-re).³¹

26 Höhler, G. (2011). Merkel avanciert zum griechischen Schimpfwort

27 Faigle, P. (2011). Merckels Märchen vom faulen Portugiesen

28 Faigle, P. (2011). Die Euro-Rebellen formieren sich

29 Lemaître, F. (2013). Les ambitions des eurosceptiques allemands

30 Göhring, R. (2011). Analyse europapolitischer Einstellungen. 3-4. o.

31 Immer weniger Bürger vertrauen der EU (2013). Süddeutsche.de

Az integráció továbbfejlesztése: mélyítés

Ezek a válaszok azonban nem jelentik azt, hogy a németek kiábrándultak volna az európai projektből, és veszni hagynák az integráció eredményeit. A német első közszolgálati tévécsatorna megbízásából az Infratest dimap által végzett 2011-es felmérések (ARD-Deutschlandtrend – DT) szerint ugyanis a németek többsége továbbra is támogatja az európai integráció elmélyítését. A túlnyomó többség (2011. szeptember: 64%, 2011. október 58%) támogatja a közös politikák bővítését európai szinten, ami alatt a tagállamok közti szorosabb együttműködést értik a kutatók.³² Általánosságban szintén támogatja a lakosság a tagállamok erősebb együttműködését európai szinten a gazdasági és pénzügyi válság megoldása érdekében. A támogatás aránya azonban csökken, minél konkrétabban fogalmazódik meg a kérdés. Míg a tagállamok szorosabb együttműködésével 2011 májusában a megkérdezettek 93%-a értett egyet, a támogatás 60%-ra csökkent akkor, amikor arról szólt a kérdés, hogy az eurózóna országai az eddigieknél erőteljesebben egyeztessék egymással gazdaság- és szociálpolitikájukat (pl. vállalatok adóztatása és nyugdíjkorhatár terén). Azzal a felvetéssel, hogy az EU kapjon több jogosítványt az euró-országok gazdaság- és pénzügypolitikájában, 2011 szeptemberében a németek 45%-a értett egyet, 25% szerint viszont változatlanul kell hagyni a kompetenciákat.³³

Az integráció továbbfejlesztése: bővítés

Az integráció további mélyítésétől eltérő a további bővítések megítélése. Míg Németország korábban minden bővítési kört támogatott, ma inkább passzív, fékező erő, Törökország esetében pedig kifejezetten ellenző.³⁴ A 2011-ben készült felmérések szerint a németek mindössze 22%-a támogatja a további bővítést, 71%-a elutasítja azt. Ez az egyik legmagasabb arány az EU-tagországok között (az EU-átlag 47%, az EU-15 átlaga pedig 53%).³⁵ A 2012-es Eurobarometer felmérésben a bővítés elutasításának aránya már 73%, amivel Németország átvette Ausztriától a leginkább bővítésellenes tagállam címét.

Az euró

A válság polgárokra gyakorolt hatásának megértéséhez érteni kell, mit is jelent számukra Európa. A német válaszadók 53%-az eurót és az utazási szabadságot tartja a két legfontosabb európai vívmánynak, ezeket azonosítják a leginkább Európával. Az euró támogatottsága a kérdésfeltevéstől és a kérdés idejétől függően változik. Két tendenciát figyelhetünk meg: egyrészt, a mélyítéshez hasonlóan, annál nagyobb a támogatás, minél általánosabban a kérdés megfogalmazása, másrészt minél későbbi a felmérés a 2011-es éven belül (azaz a válság előrehaladásával párhuzamosan), annál pozitívabbak a vélemények mind általánosságban az euróval, mind a közös valuta stabilitásával és sikerével kapcsolatban. Arra az általános kérdésre, hogy mit gondolnak a valutaunióról és az euróról, a németek 63%-a támogatón nyilatkozott 2011 májusában, 32% viszont elutasítón, felülmúlva ezzel az euró-országok átlagát (26%-os elutasítás).

32 Göhring, R. (2011). Analyse europapolitischer Einstellungen. 4. o.

33 Uo. 7. o.

34 Lippert, B. (2011). EU-Erweiterung: Das Restprogramm. 118. o.

35 Göhring, R. (2011). Analyse europapolitischer Einstellungen. 8. o.

Az euró hatását vizsgáló kérdésre a német válaszadók 53%-a nyilatkozta 2011 augusztusában, hogy a közös valuta hátrányos Németországnak, 42% pedig előnyösnek tartotta. A negatív kép azonban csökken az idő előrehaladtával, és 2011 novemberében már az eurót pozitívnak tartók vannak minimális többségben (előnyös: 48%, hátrányos: 47%). Ehhez hasonlóan nőtt az euró iránti bizalom is a válság alatt: míg 2011 elején a németeknek csak 55%-a jósol az eurónak hosszú távon sikert, 2011 novemberében már a lakosság 78%-a gondolta, hogy az euró túl fogja élni a pénzügyi válságot.³⁶

Az euróválság megítélése: fenyegetés

A német lakosság számára a 2011-es év top témája a pénzügyi- és euróválság volt. Júliustól már a témák rangsorának első helyét foglalta el, és tartotta is a pozícióját. A lekérdezés idejétől függően a lakosság 33-63%-a említette, mint fontos témát. A júliusi 33%-ról mászott fel az érték a csúcstól jelentő 63%-ra október második felében, majd november második felére visszakúszott 46%-ra. A felmérésekből az is kiderül, hogy a németek fenyegetésként élik meg a válságot: a lakosság kb. ¾-e szerint a krízis a jólétet fenyegeti Németországban.³⁷

Ulrike Guéröt szerint ugyanis a németek az euróválság áldozatainak érzik magukat. Úgy vélik, átverték őket, és attól tartanak, magasabb adók és magasabb infláció révén fogják megfizetni az euró megmentésének költségeit.³⁸

Válságkezelő intézkedések megítélése: görög elutasítás, ciprusi helyeslés

A Görögországnak nyújtandó (EU-n keresztül) német pénzügyi segítség megítélése az idő előrehaladtával egyre pozitívabb lett a német közvéleményben, de még a legmagasabb támogatottság idején is az ellenzők voltak többségben. Míg egy 2010. márciusi felmérésben még a válaszadók 68%-a ellenzi, hogy Görögországot német hitellel segítség ki, és csak 26% támogatja³⁹, 2011 júniusában már „csak” 60% utasítja el a Görögországnak nyújtandó pénzügyi segítséget (33% van mellette)⁴⁰, 2012 novemberében pedig már 43% támogatja a Görögországnak nyújtandó 44 milliárd eurós hitelt, 46% szerint pedig jobb lenne, ha hagynák csődbe menni Görögországot⁴¹.

A görög euró kérdésében is elutasítást mutatnak a németek. Arra a kérdésre, hogy megtartsa-e Görögország az eurót, 2011 októberében a németek 53%-a felelt nemmel, és csak 40% igennel.⁴² Egy másik, 2012. májusi felmérés szerint a német lakosság 67%-a azon a véleményen van, hogy Görögországnak önként el kellene hagyni az eurózónát, és csak 23% tartja helyesnek az ország pénzügyi támogatását.⁴³ A 2012. októberi Politbarometer felmérés azonban hosszú idő után

36 Uo. 12-14. o.

37 Uo. 11-12. o.

38 Torreblanca, J., Leonard, M. (2013). The remarkable rise of continental Euroscepticism

39 Politbarometer 2010. március II. http://www.forschungsgruppe.de/Umfragen/Politbarometer/Archiv/Politbarometer_2010/Maerz_II/

40 Göhring, R. (2011). Analyse europapolitischer Einstellungen. 5. o.

41 Politbarometer 2010. november II. http://www.forschungsgruppe.de/Umfragen/Politbarometer/Archiv/Politbarometer_2012/November_II_2012/

42 Göhring, R. (2011). Analyse europapolitischer Einstellungen. 6. o.

43 Infratest dimap 2012. május <http://www.infratest-dimap.de/umfragen-analysen/bundesweit/umfragen/aktuell/euro-und-griechenland/>

először mért többséget a görög euró megmaradásának. Ekkor a németek 48%-a nyilatkozta, hogy Görögországnak az eurózónában kell maradnia, és csak 44% ellenezte ezt.⁴⁴

A ciprusi válság kapcsán az EU új, a korábbi mentőcsomagokban nem szereplő eszközöket vezetett be a helyzet megoldására. Ebben, akárcsak a többi tagállam adósságválságának rendezésében, kulcsszerepben volt Németország. Miközben az érintett országok lakossága elítélte a pénzügyi segítség fejében elvárt megszorításokat és reformokat, a német társadalom többségében támogatta Merkel keményvonalas politikáját. Egy április elején készített közvélemény-kutatás szerint⁴⁵ a megkérdezettek 65 százaléka vélekedett úgy, hogy a kancellár asszony helyesen és korrektül cselekedett a ciprusi válság kezelésében (melynek logikájában az a faktor is megjelent, hogy ez alkalommal igyekezett a német adófizetők „hozzájárulását” is csökkenteni a válság költségeihez): 50 százalék szerint helyes, hogy a nagybetéteseknek is be kell segíteni a válság kezelésébe. Angela Merkel számára megnyugtató lehet – főképp a szeptemberben esedékes választások miatt –, hogy a németek kétharmada (68%) elégedett a teljesítményével. Ugyanakkor aggodalomra adhat okot, hogy a háromnegyedük szerint az euróválságból a legrosszabb még csak ezután jön el.

A ciprusi helyzettől eltérően a görög mentőcsomagot (amelybe a legnagyobb részt Németország fizette) a németek többsége nem támogatta⁴⁶. A társadalmi vélekedést nagyban meghatározta az a kép, hogy a keményen dolgozó német emberek fizetik meg a munkakerülő, „lusta görögök” korai nyugdíját. Úgy tűnik tehát, hogy elsősorban azok a válságkezelő csomagok számíthatnak jelentős támogatásra, melyekről elmondható, hogy nem követelnek további áldozatot a befizető országok lakosságától.

Nem gyakori, hogy a Központi Bank tanulmányai olyan politikai viharokat kavarnak, mint egy nemrég bemutatott EKB tanulmány⁴⁷, mely tovább szította a „kik fizessék meg az eladósodott eurózóna tagok adósságait?” kérdés körül kialakult vitát. Az Európai Központi Bank áprilisban bemutatott, háztartások gazdagságát vizsgáló felmérése szerint ugyanis a német háztartásokban a nettó gazdagság mutató alacsonyabb, mint a megsegítésre szoruló tagállamokban. Az eredményből a német sajtó döntően azt a következtetést vonta le, hogy elfogadhatatlan, hogy a „szegény” német háztartások fizessék meg a gazdagabb spanyolok, görögök, portugálok megmentésének költségeit. Belga kutatók ugyanakkor az adatok mélyebb elemzése során⁴⁸ rámutattak, hogy a sajtó tévesen vonta le azt a következtetést, hogy a németek szegényebbek lennének egyes dél-európai tagállamoknál. Az elsődleges eltérés oka az, hogy a német gazdagság eloszlása a legkevésbé egyenletes és a vagyon nem a háztartások kezében összpontosul, hanem elsősorban a vállalati és a kormányzati szektorban.

44 Politbarometer 2012. október II. http://www.forschungsgruppe.de/Umfragen/Politbarometer/Archiv/Politbarometer_2012/Oktober_II_2012/

45 <http://bigstory.ap.org/article/poll-germans-back-merkels-crisis-management>

46 <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/greece/8598604/Greek-bailout-The-view-from-Europe.html>

47 European Central Bank, (2013a), „The Eurosystem Household Finance and Consumption Survey, Results from the First Wave”, Statistics Paper Series 2, April.

48 <http://www.social-europe.eu/2013/04/are-germans-really-poorer-than-spaniards-italians-and-greeks/>

Európa-kritikus hangok a politikában

Fentebb említettük, hogy bár nem számít újdonságnak Németországban az euroszeptikus vélemény, a politikafőszodrában eddig az integrációt támogató erők voltak túlsúlyban. A mainstream pártok mind támogatják az eurót, még akkor is, ha képviselőik körében erősödnek a kritikus hangok (jórészt a változó választói vélemények miatt). Ennek jele volt az ESM-törvényjavaslatról történő szavazás a Bundestagban 2012. június 29-én. Bár a törvény elfogadásához szükséges kétharmados támogatás megvalósult, az ún. kancellári többség (azaz a kormánypárti képviselők több mint felének támogatása) nem. A CDU-CSU-ból 16-an, az FDP-ből 10-en, az SPD-ből 5-en és a zöldek közül 1 képviselő mondott nemet az indítványra. (A Baloldali párt frakciójának minden jelen levő képviselője nemmel szavazott).⁴⁹

Új fejezetet nyitott az euroszepticismus németországi történetében a 2013 elején megalakult „Alternatíva Németországnak” nevű párt megjelenése, amelynek központi (és tulajdonképpen egyetlen) témája az euró feladása és a német márka újbóli bevezetése. A párt az egységesülő Európával szemben a szuverén államok Európáját szeretné megvalósítani, leépítené a brüsszeli bürokráciát, „anyabarátabb” Németországot kíván, és módosítaná a bevándorlási törvényt, hogy megkönnyítse a szakmunkások bevándorlását.⁵⁰ Bár a párt mindössze 2-7% közötti választót tudhat maga mögött⁵¹, a potenciális szavazók (azaz az euroszeptikus üzenetekre nyitott választók) aránya ennél jóval nagyobb: 24%. Ők leginkább az FDP és a Baloldal szimpatizánsai körül kerülnek ki.

Következtetések

A hagyományosan Európa-barát és az integráció motorjaként működő Németországban az euróellenesség továbbra is gyenge, erősödik azonban az euroszepticizmus, aminek oka a lakosság félelme, a bizonytalanság érzete, illetve az a helyzetértelmezés, hogy a német adófizetők a válságok legnagyobb elszenvedői. A válságot közvetlenül is érző államok polgáraihoz hasonlóan a németek szintén az eurókrízis áldozatainak érzik magukat, és többségükben nem hajlandók más tagállamok vélt vagy valós hibáiért jótállni. Világosan kirajzolódnak itt tehát az európai szolidaritás korlátai, amelyek indokaként gyakran kulturális különbségeket is megneveznek.

A kontinens vezető hatalmának pozícióját látszólag egyre inkább elfoglaló Németország gazdasági helyzete ellenére is érzékeny pozícióban van. Vezető szerepe ellenére rá van utalva partnerei támogatására, így nagyon óatosan kell eljárnia. Óvatosságot igényel továbbá a német választók félelmeinek és erősödő befelé fordulásának, a mentőcsomagokkal és „potyautasokkal” kapcsolatos fenntartásainak kezelése is. E kettő kombinációja, a külső és belső akadályok közötti egyensúlyozás nehéz manőverekre készíti a német politikát.

49 ESM-Abstimmung: Koalition verfehlt Kanzlermehrheit. *Spiegel Online*. 2012.06.30. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/esm-abstimmung-koalition-verfehlt-kanzlermehrheit-a-841826.html>

50 Augstein, J. (2013). S.P.O.N. - Im Zweifel links: Politik für Männer ab 50

51 vö. Ulrike Guérot 2%-os értéke (Torreblanca, J., Leonard, M. (2013). The remarkable rise of continental Euroscepticism) és a Die Welt megrendelésére készült 7%-os érték április elején <http://www.welt.de/politik/deutschland/article115062994/24-Prozent-liebaeugeln-mit-Wahl-der-Anti-Euro-Partei.html>

Erősödő Kelet-ellenesség: a holland és a brit példa

A két ország, melyekről az alábbiakban írunk, egyszerre tekinthető, különlegesnek és tipikusnak. Különleges, hiszen mindkettő múltjában és politikai történetében erős a semlegesség, vagy akár az izolacionizmus politikai hagyománya (ez Nagy-Britannia esetében jóval egyértelműbb, mint Hollandia esetében). Mégis tipikus, hiszen ez euroszkepszisnek és euroellenességnek az a kombinációja, ami megfigyelhető ezen országok esetében, és mely sok vonatkozásban a keleti és déli államok ellen fordul, Nyugat-Európa szerte egyre elterjedtebbé válik. Mi ehelyütt csak az euro-ellenes viszonyulásnak egyetlen dimenziójával: az újtagállam-ellenességgel foglalkozunk, melyben egyszerre rajzolódik ki az új tagállamokkal szembeni erős haszonelvű és kulturális jellegű elutasítás.

Nagy-Britannia

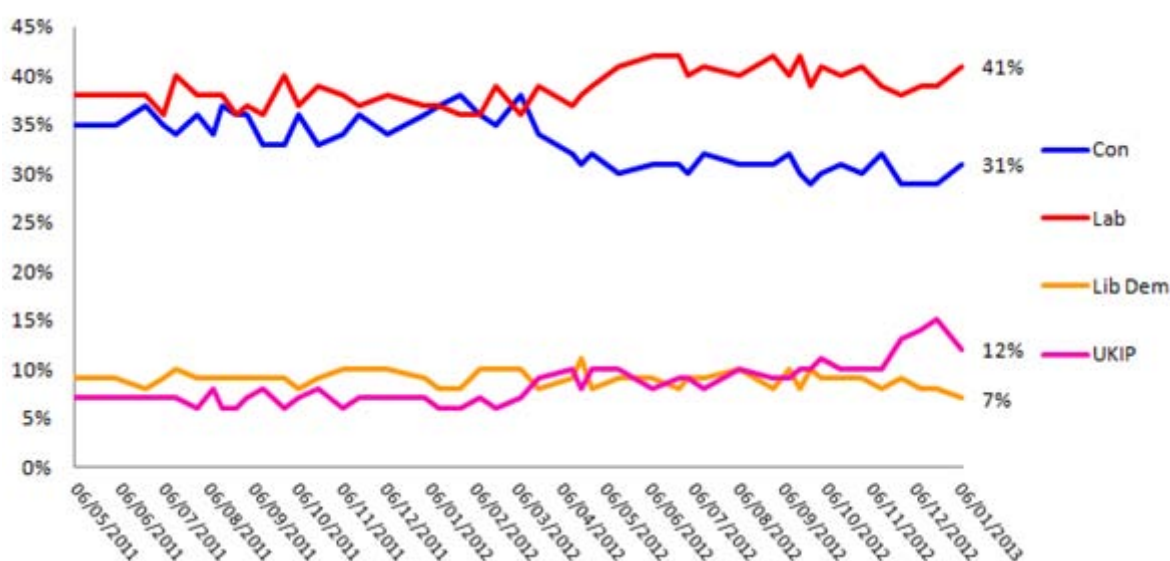
Nagy Britannia hagyományosan is a leginkább euroszeptikus országok közé tartozik, ahol hagyományosan erős az izolacionizmus, a függetlenség és a semlegesség elve. 2004 óta ugyanakkor nagyon jelentősen megemelkedett az unióval szembeni bizalmatlanság: míg 2004-ben csak az állampolgárok 48% százaléka volt bizalmatlan, 2012-re ez az arány 80 százalékra emelkedett. Ez az emelkedés ugyanakkor már jóval a válság előtt elkezdődött, és közel sem valószínű, hogy a gazdasági válság végével automatikusan megszűnne⁵².

Nagy-Britannia lakosságának jelenlegi egyik legerősebb félelmei jelenleg azzal függnek össze, hogy 2014-januárjában, hét évvel Bulgária és Románia csatlakozása után az átmeneti letelepedési és munkavállalási szigorítások megszűnnek az EU kilenc tagállamában, köztük Nagy-Britanniában is⁵³. Ez gyakorlatilag minden érintett tagállamban fontos politikai témává vált, de Nagy-Britanniában (különösen a 2004-es csatlakozási kört követő valóban jelentős beáramlás következtében) különös jelentőségre tesz szert.

Az erősödő euroszeptikus hangulatot leglátványosabban az utóbbi időkben (az egyre inkább marginalizálódó Brit Nemzeti Párt mellett) az UK Independence Party aknázza ki, mely az utóbbi években (és legutóbbi hullámban 2012-vel kezdődően) növelte politikai jelentőségét. Jelenlegi népszerűsége jelentősen megelőzi a kormányban koalíciós partnerként részt vevő Liberális Demokraták népszerűségét, a legtöbb kutatás 12-15% körülre teszi népszerűségüket.

52 Torreblanca, Jose Ignacio; Leonard, Mark (2013). The remarkable rise of continental Euroscepticism. European Council on Foreign Relations. 2013.04.25. http://ecfr.eu/content/entry/commentary_the_remarkable_rise_of_continental_euroscepticism129

53 Ausztriában, Belgiumban, Németországban, Luxemburgban, Máltán, Hollandiában, Spanyolországban (csak a románokra vonatkozóan), Nagy-Britanniában és Svájcban.

Source: Yougov

Az 1993-ban alapított párt növekvő jelentőségét az EP-választások eredményei is visszaigazolják: a legutóbbi, 2009-es EP-választáson 17 százalékkal a második helyet szerezték meg.

Az UKIP EP választási eredményei

Év	Szavazatok száma	Szavazatarány	Megszerzett helyek	Pozíció
2009	2 498 226	16,5	13	2.
2004	2 650 768	16,1	12	3.
1999	696 057	6,9	3	4.
1994	150 251	1,0	0	8.

Az erősen bevándorlásellenes, populista (ugyanakkor libertáriánus és demokratikus elveket hangoztató) UKIP az utóbbi évben tudatosan és szervezeten indított olyan politikai kampányokat, melyek a várható bevándorlók hatalmas, több milliós (de a realisztikus számítások szerint jelentősen felülbecsült⁵⁴) számáról beszélt. A nagyon olcsó munkaerő tömeges bevándorlása (mely már a 2004-es EU-bővítési kör kapcsán is politikai téma volt Nyugat-Európa több országában), erős félelmeket gerjesztett Nagy-Britanniában, ahol a munkanélküliségi adatok jelentős emelkedést mutattak az utóbbi időszakban (jelenleg 8% körüli az állástalanok aránya). A tömeges bevándorlás ráadásul, pusztán gazdasági szempontokat figyelembe véve, logikus közvetkeztetésnek is tűnik: egyes becslések szerint a bolgár és román bevándorlók az ötszörösét is megkereshetik Nagy-Britanniában jelenlegi fizetésüknek⁵⁵. A tömeges bevándorlás tényét ugyanakkor a nyugtató kommentárok ellenére a hagyományosan bevándorláspártibb baloldali sajtó is tényként kezeli⁵⁶.

54 <http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/franck-d%C3%BCvell/romanian-and-bulgarian-migration-to-britain-facts-behind-fear>
<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2013/jan/30/romania-immigration-negative-campaign>
<http://www.bbc.co.uk/news/uk-22243084>

55 <http://www.publicserviceeurope.com/article/3112/bulgarians-and-romanians-can-earn-five-times-as-much-in-uk>

56 <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2013/feb/19/cameron-bulgarian-romanian-immigration>

SZÉTESIK-E AZ EURÓPAI UNIÓ?

– A VÁLSÁG HATÁSA AZ EUROSZKEPSZISRE ÉS A TAGÁLLAMOK KÖZÖTTI KONFLIKTUSOKRA –

Az UKIP bevándorlásellenes plakátjai⁵⁷

On 1 Jan 2014, the EU's 'Single Market' rules will give all citizens of Romania and Bulgaria the right to live, work and draw benefits in the UK.

Many of these will be fine, hard-working people who just want to do the best for their families. But can we cope with another influx of people needing jobs, housing, schools, hospitals and benefits?

How will this affect you?

- If you're young – fewer jobs available
- If you're sick – pressure on our hospitals and clinics
- If you're old – longer queues for care
- If you're in work – wages going down, not up
- If you're on benefits – less money to go round
- If you're on a housing list – you may have to wait forever

The only way we can stop this is by telling the EU – and our failed old parties – to get lost.

The Labour Government deliberately opened the doors to mass immigration, and the Tories, LibDems and EU are keeping them open. The Government say there's nothing they can do about this situation while we're a member of the EU. Miliband says he won't do anything at all, and he doesn't care what you think about it.

What can you do? Join UKIP.
The only mainstream party committed to getting the EU out of Britain

PHONE US NOW ON 0800 587 6 587
CALLS FREE FROM UK LANDLINES
or visit ukip.org/2014

UK Independence Party

Next year, the EU will allow 29 million Bulgarians and Romanians to come to the UK.

UK Border Controls

The Government have admitted there's nothing we can do about it, while we're in the EU.

(And Labour say they don't want to do anything anyway.)

UK Independence Party

5000 NEW PEOPLE SETTLE HERE EVERY WEEK

SAY NO TO MASS IMMIGRATION

Straight talking. 0800 587 6 587

Vote UKIP
ukip.org

They are lying about EU migration.

Huge numbers coming next year in the 'second wave'
How much more can our housing, hospitals and schools take?

Enough's enough. Vote UKIP

UK Independence Party 0800 587 6 587 ukip.org mail@ukip.org

⁵⁷ <http://anthonymasters.wordpress.com/2013/03/02/how-to-annoy-me-on-a-saturday-morning/>

Az ügy a jelenlegi kormány számára is komoly kihívást jelent, mivel nem csak a UKIP, de egyes állampolgári kezdeményezések és petíciók⁵⁸ is rendszeresen felszólítják a kormányfőt arra, hogy hosszabbítsa meg a bevándorlási tilalmat. Ráadásul az UKIP kampánya diplomáciai feszültségekhez⁵⁹ is vezetett Nagy-Britannia és Bulgária között. A kormány egyelőre visszafogottan nyilatkozott az ügyben, és David Cameron igyekszik megnyugtatni a közvéleményt, hogy a bevándorlás nem lesz a korábbi lengyel hullámoz hasonló⁶⁰. Valószínű, hogy a 2014-es EP-választási kampánynak ez az ügy meghatározó eleme lesz, és könnyen lehet, hogy ismét lépéskényszerbe hozza a brit miniszterelnököt. Az egyre euroszeptikusabb brit közvélemény, az euroellenes politikai erők és a saját pártjának keményvonalas konzervatívjai már 2009-ben rákényszerítették a brit miniszterelnököt arra, hogy otthagyja az Európai Néppártot, és az euroszeptikus erőkkel szövetségre lépve megalakítsa az Európai Konzervatívok és Reformerek csoportját⁶¹, majd pedig arra, hogy 2017-re referendumot írjon ki arról, hogy Nagy-Britannia tagja maradjon-e az Európai Uniónak. A kelet-európai bevándorlókkal szembeni egyre erősebb ellenérzések politikai hatását mutatja, hogy Nagy-Britannia más tagállamokkal (többek között Hollandiával) együtt a „szociális turizmus” szankcionálását kéri Brüsszeltől⁶².

Hollandia

Bár Hollandiát az európai projekt alapító atyáinak egyikeként tartják számon, az ország közvéleményének és politikai elitjének viszonya az Unióhoz kezdetektől fogva ellentmondásos. Ez a szélesebb európai nyilvánosság számára akkor vált egyértelművé, amikor 2005-ben, aránylag magas részvétel mellett (63%) a szavazók 62 százaléka nemet mondott a lisszaboni szerződésre.

A Carnegie Europe elemzése⁶³ Hollandiát olyan országgént állítja be, amelyet „foglyul ejtett Európa”, amelynek vezetése sosem szorgalmazta annyira az integrációt, mint amennyire sodródott vele. A holland közvéleményben a semlegesség igénye kezdettől fogva sokkal erősebb volt, mint ahogy azt a politikai elit döntéseiből következtethettük volna. A hollandok ezen elemzés szerint sokkal inkább gazdasági, mint politikai uniót tartottak volna kívánatosnak kezdettől fogva – most pedig mind a választók, mind a politikusok egy része úgy érzi, hogy be lett csapva, és egy olyan projekt részesévé vált, amelynek valójában nem szeretett volna tagja lenni. „A hollandok egy brit Európában szerettek volna élni, és végül egy német Európában találták magukat (...). A hollandok nem egyik pillanatra váltak euroszeptikussá, mindig is voltak fenntartásaik Európával szemben. Csak hosszú időn keresztül képesek voltak arra, hogy ezt leplezzék” (uo., 1. oldal). Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a hollandok többsége zsigerileg ellenséges lenne az Unióval szemben (a második fejezet adataiból például jól látszik, hogy az ellenérzések szintje nem hasonlítható a brit vagy éppen az osztrák közvéleményhez, és a hollandok továbbra is az Unióval szemben támogató közvéleménnyel rendelkeznek). A fenti leírás jól kifejezi azt az ambivalens viszonyt, amely a

58 http://www.novinite.com/view_news.php?id=149789

59 http://www.novinite.com/view_news.php?id=149752

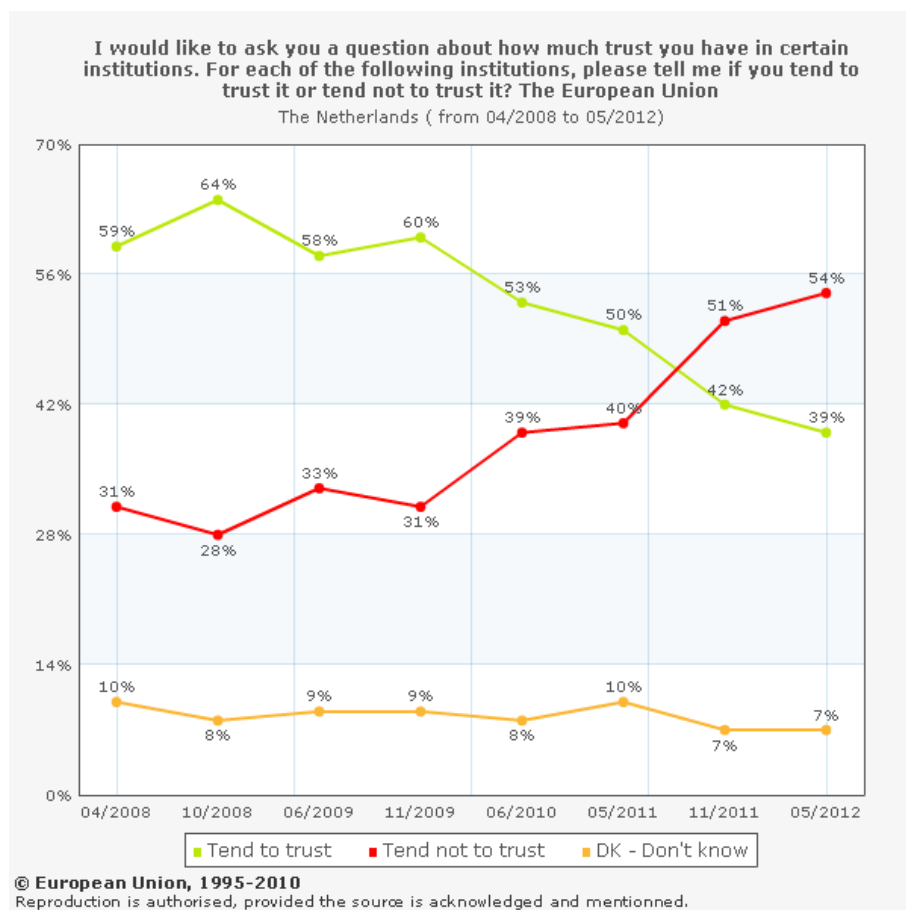
60 <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/immigration/10029074/David-Cameron-numbers-of-Romanians-and-Bulgarians-will-be-nothing-like-Poles-in-2004.html>

61 <http://euobserver.com/news/27762>

62 <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20130426-a-szocialis-turizmus-szankcionalasara-keri-brusszelt-negy-orszag.html>

63 <http://carnegieeurope.eu/2013/04/25/dutch-are-trapped-in-europe/g17q#>

holland társadalom és az EU között feszül: az integrációt a hollandok nagy része nem utasítja el, de az integráció jelenlegi szintjét túl magasnak tartja, és ellenzi az tagállamok felvételét, illetve bizalmatlan az új tagállamokkal és azok lakosságával szemben.

Az Unióhoz való viszony az utóbbi években a holland politika központi kérdésévé vált. Olyannyira, hogy a 2012-es kormánybukásra és a szeptemberi előrehozott választásokra is az EU-val kapcsolatos kormányzati nézeteltérés miatt került sor. A Mark Rutte vezette jobbközép kormány azért kényszerült lemondásra, A 2010-ben felállt kéttagú koalíciónak (a liberális-konzervatív Néppárt a Szabadságért és a Demokráciáért (VVD) és a kereszténydemokrata CDA) csak az őket kívülről támogató jobboldali populistá Szabadságpárt (PVV) 24 mandátumával volt meg a többsége a holland törvényhozásban. Az áprilisi kormányválság hátterében az áll, hogy a PVV megvonta támogatását a koalíciótól, miután nem sikerült megállapodásra jutniuk a költségvetés csökkentését illetően. A párt vezetője, Geert Wilders nem értett egyet a „Brüsszelnek kritikátlanul fejet hajtó” takarékosági lépésekkel, ezért elhagyta a tárgyalások helyszínét. A 16 milliárdos megszorító csomagot végül a kisebb parlamenti erők támogatásával sikerült elfogadni. A kampány során a PVV korábbi álláspontjánál radikálisabb Unió-ellenes retorikával próbálkozott, egyenesen az eurózónából és az EU-ból való kilépés mellett érvelve, illetve bírálva a kormányt amiatt, hogy a déli országoknak (Görögországnak és Spanyolországnak) nyújtott segélyek miatt kényszerül a jóléti kiadások megnyirbálására⁶⁴.

64 A párt programjában ezen túl is továbbéltek olyan örökzöld témák, mint a populista, főképp a nyugdíjasoknak szóló gazdasági üzenetek (a nyugdíjkorhatár fenntartása, az áfa csökkentése) és az az iszlamizáció megállítása, például a mecsetépítések leállítása és a kettős állampolgárság eltörlése révén, de a fókuszban inkább az EU-ellenesség állt.

A választás talán legnagyobb meglepetése a PVV viszonylag gyenge szereplése volt. A párt 10 százalékos eredménye a korábbi 24 képviselői helyet 15-re csökkentette. Ez az eredmény persze csak visszafogott következtetésekre ad lehetőséget, de talán annyit mutat, hogy a holland közvélemény, bármennyire is növekedett az utóbbi években az euroszkepszis Hollandiában, a radikális, EU-t elutasító és az abból való kilépést szorgalmazó politikai álláspontra kevésbé vevő. Míg a Szabadságpárt sikerében jelentős szerepe lehetett a korábbi puha, „okos” euroszkepszisnek, népszerűség-csökkenéséhez hozzájárulhatott a túlzottan radikális unióellenes retorika⁶⁵.

Geert Wilders egyik fő kampánytémája az utóbbi években a „keleteurópai-bűnözés” volt: külön honlapot hozott létre, melyen keresztül be lehetett jelenteni a kelet-európaiak (főképp bolgárok, lengyelek és románok) által elkövetett „bűncselekményeket”. Geert Wilders (akinek felesége egyébként magyar származású, és vélhetően ez mentette meg a magyarokat attól, hogy a kampány céltábláivá váljanak) olyan „feljelentő” honlapot hozott létre, amelyen a hollandok a kelet-európaiakkal kapcsolatos kedvezőtlen tapasztalataikat osztják meg egymással. Ez az akció persze nem volt előzmények nélküli: Wilders korábban kampányolt már Bulgária és Románia uniós csatlakozásának visszafordításáért⁶⁶. Kampányának kezdeti sikere hűen tükrözi, hogy a holland közvélemény fogékony a bővítésellenes és az új tagállamokkal szembeni kritikus retorikára.

A jelenlegi kormányfő, Mark Rutte Wilders meggyengülése után könnyebben folytathatja „eurobarát” politikát, ugyanakkor az Unióval szembeni növekvő elégedetlenség őt is válaszlépésekre készíti. A kormány politikájában továbbra is a korábban látott kettősség és ambivalencia köszönhet vissza: a további integrációval kapcsolatos tervek elutasítása első körben, majd a többségi álláspont vonakodó elfogadása⁶⁷. A populista euroszkeptikus jobboldalnak és az erősödően euroszkeptikus választói közösségnek köszönhetően azonban a holland kormány már korábban a további bővítési folyamatok egyik legkomolyabb kritikusaként vált, ellenezte Románia és Bulgária schengeni övezetbe való csatlakozását⁶⁸, és maga is sürgette a kelet-európaiak „szociális turizmusa” elleni uniós szintű fellépést.

Az euroszkepszis erősödése Kelet-Közép-Európában és a magyar eset

Ahogy a fentiekből kiderült, az EU új tagállamainak többségében az utóbbi években erősödött az euroszkepszis. Csökkent az uniós intézményekbe vetett bizalom, nőtt az uniós csatlakozással kapcsolatos csalódottság, a válsággal összefüggésben egyre kevesebben látták az európai integráció előnyös oldalát. Az Európai Uniót egymást erősítő konfliktusok tagolják, ellentétek alakultak ki Észak- és Dél-Európa, illetve Nyugat- és Kelet-Európa között, ráadásul sokszor az egyes tagállamok kétoldalú kapcsolatai is romlottak. Mindez nem pusztán a társadalmi attitűdökben jelentkezik, hanem a politika kínálati oldalán tapasztalható erősödő euroszkepszissel is összefügg, hiszen a pártok és a politikusok nem pusztán követik, hanem alakítják is a közvéleményt.

65 A Szabadságpárt, mint ahogy arra már fentebb is utaltunk, csak 2011-2012-ben vált euroellenes párttá, korábban inkább szolidabb euroszkeptikus pártként volt jellemezhető.

66 http://sofiaecho.com/2009/02/16/676105_dutch-politician-wants-bulgarian-romanian-eu-accession-reversed

67 <http://carnegieeurope.eu/2013/04/25/dutch-are-trapped-in-europe/g17q#>

68 <http://www.bruksinfo.hu/cikk/20130307-ev-vegeig-biztosan-nem-lesz-schengeni-bovites.html>

Az alábbiakban röviden áttekintjük néhány kelet-közép-európai ország példáját, valamint részletesen foglalkozunk a magyar esettel.

Lengyelország

Lengyelország gazdasági és politikai súlya miatt a legjelentősebb állam az új tagországok között. Az EU-hoz való viszonya a visegrádi országok közül talán náluk vált legfontosabbá a csatlakozás idején, a pártrendszer is részben az európai integrációhoz való attitűdök alapján szerveződött újjá. Az uniós tagságot kifejezetten ellenezve különböző szélsőjobboldali pártok jelentek meg, amelyek közül a Lengyel Családok Ligája és az Önvédelem emelkedett ki. Ezek a pártok a csatlakozás előtti vitákat használták fel választói bázisuk felépítésére és mobilizációjára.⁶⁹

Miután a 2007-es választások után a két szélsőjobboldali párt eltűnt a politikai színtérről, Lengyelország fő euroszeptikus erejévé a Jog és Igazság (Prawo i Sprawiedliwość – PiS) vált. A párt jelenleg is a legnagyobb ellenzéki erő szerepét tölti be a Szejmben, az EU-t elsősorban liberálisnak nevezett – pl. az abortusz és a melegjogok ügyében elfoglalt – álláspontja miatt kritizálja. A párt elnöke, Jarosław Kaczyński, már több ízben meglebegtette a nyilvánosság előtt, hogy az euró lengyelországi bevezetése kapcsán fontosnak tartaná a referendum kiírását, mivel ő maga, elmondása szerint, „nem látja semmi reményét, hogy az euró bevezetése hasznos lenne Lengyelország számára”⁷⁰. A PiS mégsem léptetné ki az országot az EU-ból, csupán ellenzi annak pénzügyi paktumát, illetve nyomatékossabb érdekképviselőt tartana méltányosnak Lengyelország számára a közösségen belül.⁷¹

Hasonlóan puha euroszeptikus politikát folytat a Szejmben a *Lengyelország a Legfontosabb* (Polska jest Najważniejsza – PJN) párt, illetve a *Szolidáris Lengyelország* (Solidarna Polska - SP) párt, amelyek közül az előbbi 2011-ben, az utóbbi pedig 2012-ben vált ki a PiS-ből. Erőteljesebben unióellenes álláspontot pedig az Összlengyel Ifjúság (Młodzież Wszechpolska), valamint az Obóz Narodowo-Radykalny szélsőjobboldali alakulata képvisel, de ezek egyike sem rendelkezik parlamentáris képviselettel.

Szlovákia

Szlovákiában az egyetlen jelentősebb EU-ellenes párt a Szlovák Nemzeti Párt (Slovenská Národná Strana – SNS). Az SNS korábban támogatta Szlovákia uniós csatlakozását, ám időközben a párt megváltoztatta a közösségi tagságról alkotott álláspontját. 2009-ben a párt csatlakozott a brit UKIP és az olasz Lega Nord vezette Európai Szabadság és Demokrácia (EFD) európai pártcsaládhoz, a párt akkori elnöke, Ján Slota pedig 2011-ben (ellenzéki pozícióból) bejelentette, hogy támogatná Szlovákia Európai Unióból való kilépését is.⁷² Slota EU-ellenes pozícióját viszi tovább a párton belül Andrej Danko is, aki 2012. óta tölti be az SNS-ben az elnöki tisztséget. Danko szintén

69 Michał Bilewicz: Politikai és társadalmi stratégiák a szélsőjobboldal ellen Lengyelországban <http://politicalradical.cafeblog.hu/2013/01/25/politikai-es-tarsadalmi-strategiak-a-szelsojobboldal-ellen-lengyelorszagban/>

70 <http://www.thenews.pl/1/12/Artykul/127752,Polish-opposition-calls-for-single-currency-referendum>

71 <http://deconspirator.com/2013/02/07/eurosepticism-and-the-rise-of-right-wing-parties-in-poland/>

72 <http://www.aktuality.sk/clanok/194289/euroseptik-slota/>

kijelentette, hogy ellenzi az EU további bővítését és integrációját,⁷³ más alkalommal pedig az euró megszűnésével kapcsolatos jóslatokat hangoztatott. Szerinte az EU 10 éven belül „megváltozik, vagy megszűnik”⁷⁴.

Szlovákia kapcsán az SNS-nél érdekesebb ugyanakkor az az út, amelyet a Smer, illetve Robert Fico bejárt az elmúlt években az Európai Unióhoz való viszonyt illetően. Fico ugyanis az első miniszterelnökségét jellemző részben euroszeptikus, nemzeti populista irányvonalhoz képest mára jelentősen átpozicionálta magát és pártját. A szlovák kormányfő korábbi negatív megítélését háttérbe szorítva sikeresen formálta át imázsát, és mára – legalábbis a nemzetközi szintén – egyértelműen európai politikusként definiálja önmagát.

Fontos, hogy az euróval szembeni kritikus attitűd más pártokat is jellemezhet konkrét esetek kapcsán: a Radicova-kormány megbuktatásában 2011-ben a liberális SAS játszotta a főszerepet, amely elutasította, hogy Szlovákia hozzájáruljon a Görögországnak folyósítandó mentőcsomaghoz. Ebből és a párt akkori érveléséből – melyben a németekéhez hasonló toposzok kerültek elő: a görögök nem dolgoznak, de a szlováknál sokkal kiterjedtebb szociális rendszert működtetnek – jól látszik ugyanakkor, hogy a mentőcsomagok idején az új tagállamok is könnyen osztoznak a nyugati országok „perifériával szembeni” gondolkodásmódjában.

Csehország

Csehországban az euroszepticismusnak nagy tradíciója van, amelyet politikai szinten a Polgári Demokratikus Párt (Občanská Demokratická Strana – ODS), az egyik legnagyobb középpjobbaldali párt is képvisel. A párt volt elnöke, Vaclav Klaus, korábbi cseh elnök a kezdetektől fogva az Európai Unió egyik lehangosabb bírálója nemzetközi szinten is. Jellemző példa, hogy a 1996-os davosi Világgazdasági Fórumon egy uniós biztos és Klaus összetűzésbe került azt illetően, hogy a csatlakozás kapcsán vajon az új tagállamoknak vagy az EU-nak kell több reformot végrehajtania. Hans van den Broek biztos végül avval zárta le a vitát, hogy emlékeztette Klaust: „nem az Európai Unió szeretne Csehországhoz csatlakozni, hanem pont fordítva”⁷⁵.

Klaus persze a későbbiekben is aktív kritikus maradt az Európai Uniónak. 2009-ben már elnökként nem volt hajlandó aláírni a lisszaboni szerződést, míg Csehország nem kapott felmentést a szerződés emberjogi chartájának kitétele alól (ti. ez szerint jogi alapot biztosíthatott volna a második világháború alatt kitelepített németek számára, hogy elkobzott vagyonukat visszaköveteljék). 2012-ben pedig a szerződés egy újabb kiegészítésének jóváhagyását utasította vissza, amely lehetővé teszi az euroövezet új mentőalapjának, az Európai Stabilizációs Mechanizmusnak (ESM) a létrehozását. Ezt végül is az új cseh elnök, Milos Zeman írta alá 2013 márciusában.

Az ODS-en kívül eurokritikus véleményt megfogalmazó további kisebb pártok a cseh politikai életben a Tomáš Vandas által vezetett euroellenes Nemzetszocialista Munkáspárt (Dělnická Strana Sociální Spravedlnosti – DSSS), amely csupán helyi szinten bír némi befolyással, illetve a Szabad Polgári Párt (Strana Svobodných Občanů – SSO), amelynek elnöke, Petr Mach egyben a „Hogyan

⁷³ <http://www.teraz.sk/slovensko/sns-integracia-eu-danko/44133-clanok.html>

⁷⁴ <http://www.hlavnespravy.sk/sns-europska-unia-sa-po-desiaticich-rokoch-bud-zmeni-alebo-zanikne/90363/>

⁷⁵ Rupnik és Zielonka (2003) The Road to the Union, p.36

lépjünk ki az EU-ból” (Jak vystoupit z EU) című könyv szerzője is. Az SSO megalapítása előtt Mach az ODS ifjúsági szárnyának vezetője, majd Vaclav Klaus személyi tanácsadójaként dolgozott.

Csehországban 2010 óta működik a DOST (Elég) elnevezésű jobboldali konzervatív civil kezdeményezés, amely számos az EU által előírt szabály érvényesítését ellenzi a közéletben. Ezek közé tartoznak az EU diszkriminációellenes szabályai, a multikulturalizmus elve, és maga a lisszaboni egyezmény. A kezdeményezés aláírói közt számos ODS-es képviselő is szerepel, rendezvényeiken pedig rendszeresen magas beosztású euroszeptikus politikusok tartanak beszédet, mint például Mach, Klaus vagy a brit Nigel Farage.

Magyarország

Az európai integrációhoz való viszonyát tekintve Magyarország sajátos esetet jelent a kelet-közép-európai országok között. Ahogy több a témával részletesen foglalkozó tanulmány (Kopecky-Mudde (2002)⁷⁶, Göncz (2011)⁷⁷, MET (2012)⁷⁸) is leszögezi: a hazai politikai elit és a közvélemény volt az ezredfordulón a leginkább Európa-barát a visegrádi országok közül. Az ország uniós csatlakozásáról szóló népszavazás kampányában gyakorlatilag elmaradt a vita, a politikai döntéshozók egy a rendszerváltást követő természetes folyamat lezárásának tekintették az Európai Unióba való belépést, és ezzel ellentétes álláspontot csak az akkor még marginálisnak számító politikai erők, a szélsőjobboldali MIÉP és a szélsőbaloldali Munkáspárt képviseltek.

Ahogy azonban korábban a rendszerváltás, úgy a 2004-es uniós csatlakozás után is erős csalódás uralkodott el a magyar társadalmon. Mindkét alkalommal jóléti fordulatot, erős életszínvonal-emelkedést várt ugyanis a többség, amire jócskán ráerősítettek a meghatározó politikai erők. Így például az osztrák – pontosabban a „bécsi” – életkörülmények utáni vágyakozás egyaránt megjelent a rendszerváltás, majd az Európai Unióba történő belépés idején is. Amikor azonban világossá vált, hogy a jóléti fordulat automatikusan nem következett be, az Európai Unióhoz való viszony is kezdett megváltozni.

Bár igaz, hogy már az uniós csatlakozás környékén „a Fidesz választói bázisán belül kimutathatóvá vált egy markánsan nacionalista és EU-ellenes tábor”⁷⁹, ekkor még aligha beszélhetünk arról, hogy fontos politikai hívó szóvá vált volna az EU-val kapcsolatos fenntartások hangsúlyozása. Ez nem jelenti azt, hogy a sajtó egy részében ne jelentek volna meg euroszeptikus vélemények vagy álláspontok, az Európai Unióhoz való viszony azonban nem vált a politikai teret élesen megosztó kérdéssé. Ez csak később, a Magyarországon 2006-ban kezdődött és azóta tartó gazdasági válsággal egyidejűleg erősödött fel.

76 Kopecký, Petr–Cas Mudde: The Two Sides of Euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe, European Union Politics, 3. September 2002, pp. 297-326

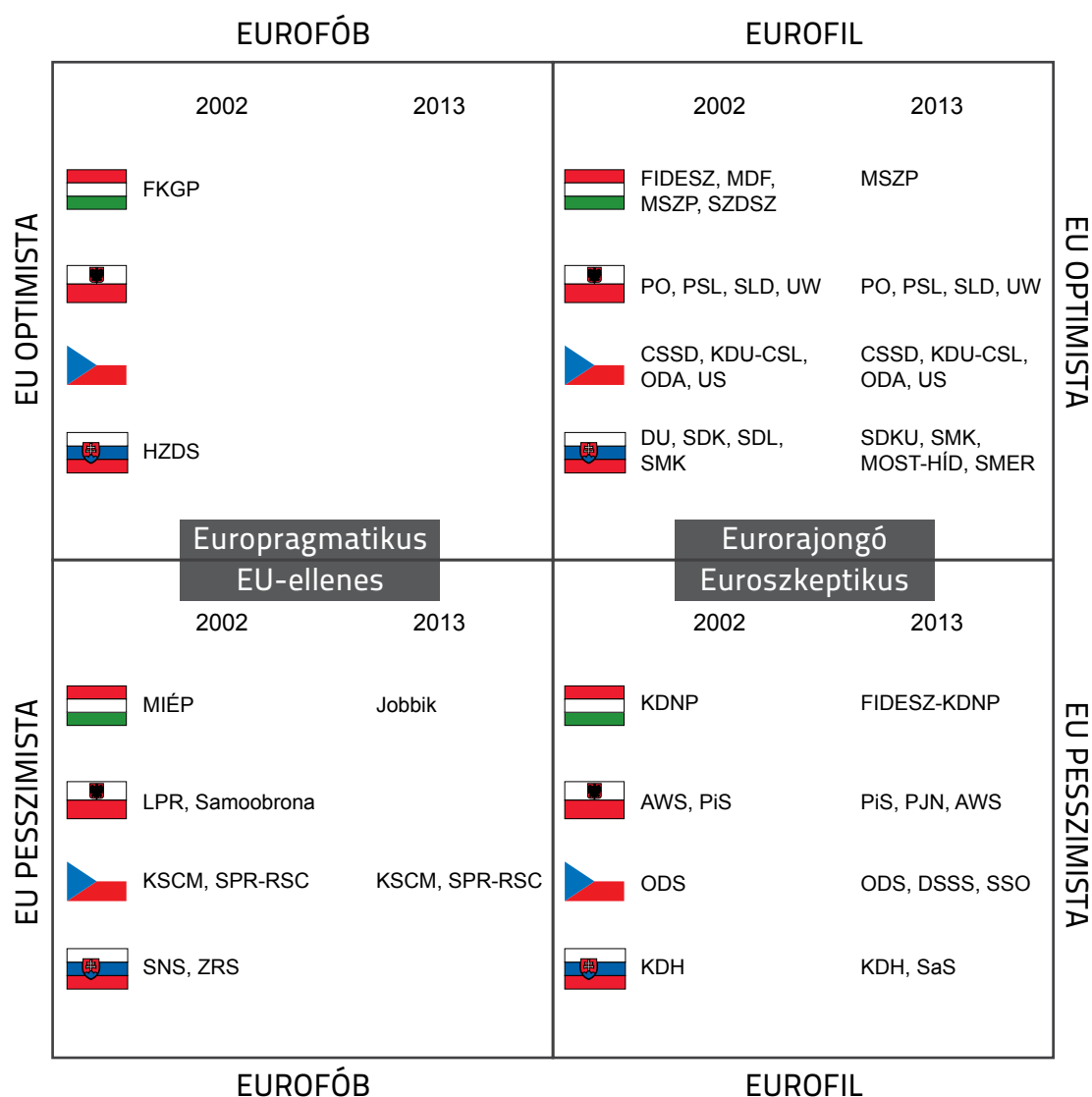
77 Göncz Borbála: Az Európai Unió megítélése Magyarországon., Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, 2011 http://phd.lib.unicorvinus.hu/542/1/goncz_borbala.pdf

78 Hol áll a PERC-mutató? avagy az EU-destruktívoktól a föderalistákig: a pártok viszonya az Európai Unióhoz, Magyarországi Európa Társaság, 2012. http://www.europatarsasag.hu/images/2012dec/perc_web.pdf

79 Hegedűs István: Amit nem láttam előre, Vasárnapi Hírek 2013. március 31. http://www.vasarnapihirek.hu/fokusz/amit_nem_lattam_elore_25_eves_a_fidesz

2006 ősztől kezdődően megindult a szélsőjobboldal ujjaszerveződése is Magyarországon. Ez pedig 2-3 év alatt magával hozta a nyíltan unióellenes politikát képviselő Jobbik Magyarországért Mozgalom (Jobbik) előretörését. Bár a szélsőjobboldali párt számra nem az EU-ellenesség témája szolgáltatta a legnagyobb sikert, a cigányellenesség és az antiszemitizmus mellett a minden más politikai szereplőnél erőteljesebb euroszkepszis (illetve újabban már euro-ellenesség) az az ügy, amellyel a Jobbik megkülönbözteti magát a jobboldalon belül.

Igaz ez akkor is, ha a 2010-es országgyűlési választások után rendkívül látványossá vált a kormányzó Fidesz Európai Unióval szembeni önmeghatározása. A Fidesz politikája ugyanis – Kopecky és Mudde tipológiáját (ld. a lenti ábrát) alapul véve⁸⁰ – minden erősen EU-ellenes szólama ellenére sem utasítja egyelőre el az integráció alapelveit és az uniós tagság szükséges voltát, ugyanakkor kétségtelenül pesszimista az EU jelenlegi működésével, fejlődési irányával és jövőjével kapcsolatban. Ahogy a szerzőpáros rámutat: az általuk felvázolt rendszerben a pártok általában a függőleges tengely mentén mozognak el, azaz az eurofil pártok általában nem válnak eurofóbbá, és ez fordítva sem jellemző (a kevés kivétel közé tartozik a korábban említett holland Szabadságpárt esete).

80 Kopecký, Petr–Cas Mudde: uo.

A Fidesz mozgása is ennek megfelelően írható le: az Orbán Viktor vezette magyar kormánypárt lényegében éppen ellenkező változást vitt véghez az elmúlt években, mint a szlovák Fico vezette Smer. Előbbi eurorajongó politikai erőből vált euroszkeptikussá, míg utóbbi épp fordítva.

Hasonló következtetésre jutott a Magyarországi Európa Társaság is, amikor az általa kidolgozott PERC (Party EU-attitude Report Card) mutató alapján a Fideszt „EU-pragmatistaként” írja le a saját kategóriái alapján, és ezzel lényegesen közelebb helyezi a Fideszt a többi parlamenti párthoz, mint a „kemény EU-szeptikusként” elhíresült Jobbikhoz. Ugyanakkor ez az elemzés is utal arra, hogy a magyar kormánypárt alapvető változáson ment keresztül az elmúlt években, az EU-hoz való viszonya pedig meglehetősen ellentmondásos, ami az írott programok és szóbeli nyilatkozatok különbségében is megragadható.⁸¹

Fontos tehát, hogy *a magyar kormánypárt politikája euroszkepszisként, és nem EU-ellenességgként* jellemezhető. Ennek alapja pedig a – nem jelentéktelen – pártpolitikai és hatalmi érdekeken túl egyfajta Európai Unióval és annak centrumával kapcsolatos pesszimizmusként határozható meg. Mindez kivüláglik a magyar miniszterelnök uniós ügyekkel kapcsolatos érveléséből is. Orbán Viktor a nemzeti és az uniós érdekeket szembeállítva a legtöbbször vagy (1) a keresztény és a szekuláris világnézet konfliktusának keretében vagy (2) a válságkezelés sajátos magyar modelljeként írja le politikai törekvéseit.⁸²

Ezek az érvelési keretek belül a kormány a következő konkrét kritikákat fogalmazza meg a magyar kormányt érő uniós bírálatokkal szemben.

- A magyar kormányt csak az EU jelenlegi szekuláris, értékvesztett programját adó nemzetközi baloldal és a liberálisok, valamint a zöldek támadják, a jobboldal nem.
- A magyar kormánnyal szemben felhozott érvek nem tényeken alapulnak, az uniós bírálók felkészületlenek vagy tévednek.
- A külföldi bírálók csak úgy tesznek, mintha a magyar alkotmányt támadnák, valójában viszont egyszerű gazdasági érdeksérelemlről van szó: arról, hogy az ő országukhoz tartozó nagy nemzetközi cégeket, bankokat megadóztatták Magyarországon.

A magyar kormány érvelése belpolitikai szinten hatásos, mivel kvázi-ellenzéki pozíciót foglal el a nemzetközi szinten: a Fidesz „szabadságharcos” önpozicionálása miatt rendszerellenzékinek, az „áldozat” Magyarország védelmezőjének állítja be magát. Az ellenzék nehezen tud ezzel szemben érvelni, hiszen ha Magyarország uniós szankcionálást helyeselnék, akkor még erősebbé tennék a Fidesz által egyébként is rájuk sütött „nemzetellenesség” bélyegét.

81 Hol áll a PERC-mutató? avagy az EU-destruktívoktól a föderalistákig: a pártok viszonya az Európai Unióhoz, Magyarországi Európa Társaság, 2012. http://www.europatarsasag.hu/images/2012dec/perc_web.pdf

82 Jól példázza e két érvelési keret összekötését a miniszterelnök egyik legutóbbi beszéde: „Európában lassan már sem az imádságnak, sem a munkának nincsen becsülete. Európa egy agresszív, szekuláris, internacionalista és családdellenes látomás csapdájába esett, ami logikusan vezet saját keresztény hagyományainak feladásához.” http://orbanviktork.hu/beszed/vissza_kell_talalni_az_imadsag_es_a_munka_hagyomanyahoz

Az euroszkepticizmust a belpolitikai stratégiájával ezen a módon ötvöző Fidesz számára így az sem jelent különösebb problémát, hogy a következő időszakban mind belpolitikai, mind nemzetközi szinten több bírálatra számíthat az Európai Unióhoz fűződő viszonya miatt.

A magyar kormánnyal szemben ráadásul egyelőre sokkal inkább fokozódó politikai nyomásgyakorlásra lehet számítani, mint tényleges szankciókra. Eddig is ez volt a jellemző, valamint nehezen képzelhető el, hogy az Európai Unióban teljes egység alakuljon ki egy ilyen, alapjogi kérdéseket érintő ügyben. A Fidesz ebből a feltételezésből indul ki, és tisztában van azzal is, hogy mint jogi út csak az Európai Unióról szóló szerződés 7. cikkelye szerinti eljárás lehetséges, amelyet viszont maguk az uniós tisztségviselők is csak végső, „nukleáris opcióként” emlegetnek. Ha lenne ilyen eljárás, a végén tényleges szankcióra valószínűleg nem kerülne sor, vagy ha igen, akkor az a magyar állampolgárokat is sújtaná, az Orbán-kormány EU-ellenességét pedig tovább erősítené.

Összességében megállapítható: Orbán Viktor kormányra kerülése óta sikerrel építgeti azt a képet, hogy Magyarország szabadságharcot folytat a nemzetközi tőke és az Európai Unió ellen. Ez népszerű narratíva a jobboldali szavazótábor számára. A nemzetközi mozgástér szűkülése pedig egyelőre nem hat negatívan a kormány megítélésére, sőt a jelek szerint megerősíti a kormánypárti szavazók elkötelezettségét. A Fidesznek ehhez a politikai „sikerhez” persze a magyarországi ellenzék gyengeségére is szüksége van. Ettől függetlenül azonban annyi bizonyos: ma fennáll a veszélye annak, hogy a sajátos „magyar eset” minden eddiginél jobban felerősíti a magyar közvéleményben az euroszkeptikus attitűdöket, továbbá, hogy a kormány és az EU konfliktusa egy ponton túl kezelhetetlenné válik mind a két fél számára.